Ο Σταυρός του Ιησού Χριστού και το σχήμα του

του Papyrus 52

[Η αρίθμηση των εδαφίων της αρχαίας ελληνικής και λατινικής γραμματείας έγινε σύμφωνα με την ψηφιακή βιβλιοθήκη TLG]

Ο **Σταυρός του Ιησού Χριστού**, αναφέρεται στο όργανο θανατικής εκτέλεσης, πάνω στο οποίο πέθανε ο w:Ιησούς Χριστός, γεγονός που απετέλεσε την κατάληξη της τριετούς δράσης του ιδρυτή του Χριστιανισμού. Σύμφωνα με τις ευαγγελικές διηγήσεις, ο Ιησούς, με εντολή του Πιλάτου, οδηγήθηκε εκτός των τειχών της w:Ιερουσαλήμ, στο μικρό λόφο Γολγοθά, για να σταυρωθεί από ειδικό εκτελεστικό τμήμα στρατού, που το διοικούσε κάποιος w:εκατόνταρχος.

Ο Ιησούς, υποχρεώθηκε να μεταφέρει στους ώμους του τον σταυρό, καθώς ήταν συνήθεια για τους κατάδικους, και μόνο αργότερα, όταν ήταν εξαντλημένος από τις μαστιγώσεις και την κόπωση, επέβαλλαν την «αγγάρευση» της μεταφοράς σε κάποιο περαστικό αγρότη με το όνομα w:Σίμων ο Κυρηναίος (*Μάρκ. 15:21*).

Έχουν διατυπωθεί διαφορετικές απόψεις από επιστήμονες, για τη μέθοδο που ακολουθήθηκε στην περίπτωση της σταύρωσης του Ιησού, όπως και για το σχήμα που είχε ο w:σταυρός επάνω στον οποίο πέθανε. Οι απόψεις αυτές, έχουν εκτιμηθεί και γίνει αποδεκτές με διαφορετικό τρόπο, ανάμεσα στις χριστιανικές εκκλησίες, οι οποίες επίσης, ανέπτυξαν και αποδέχτηκαν διαφορετική θεολογία για τη σημασία του Σταυρού στη διδασκαλία τους.

Περιγραφή του προβλήματος

Πολλές χριστιανικές εκκλησίες, όταν μιλούν για το Σταυρό επάνω στον οποίο πέθανε ο w:Ιησούς Χριστός, αναφέρονται σε ένα ξύλινο όργανο σχήματος **†** ή και **Τ** (ταυ), καθώς θεωρούν ότι έτσι ήταν κατασκευασμένο και στην πραγματικότητα.

Από την άλλη, διαφορετικές απόψεις διατυπώνουν άλλες χριστιανικές ομάδες και εκκλησίες, που θεωρούν ότι:

- Ο σταυρός επάνω στον οποίο πέθανε ο Ιησούς, ήταν ένας απλός, όρθιος πάσσαλος αφού αυτή ήταν η βασική σημασία της λέξης w:σταυρός στην w:αρχαία ελληνική γραμματεία, και δεν υπάρχουν στοιχεία που να εγγυώνται αλλαγή ή επέκταση της σημασίας αυτής στην εποχή της Καινής Διαθήκης.
- Καθώς δεν υπήρξε βεβαιότητα για το ακριβές σχήμα του Σταυρού, το σημερινό, γνωστό σχήμα, επιλέχθηκε και καθιερώθηκε από τον αυτοκράτορα Μ. Κωνσταντίνο στις αρχές του 4ου αιώνα, με τη μορφή αυτούσιου δανεισμού παρόμοιου ιερού συμβόλου από μή χριστιανικές θρησκείες.

Η κύρια επιχειρηματολογία της άποψης αυτής βασίζεται σε δύο βασικούς άξονες:

1. Καθώς υπήρξαν αντικείμενα στην εποχή προ Χριστού, που έμοιαζαν πολύ με τον σταυρό σχήματος † ή και **Τ**, διατυπώνεται η άποψη ότι, το σχήμα που τελικά υιοθετήθηκε για τον σταυρό του Ιησού, βασίστηκε σε θεωρητικά σχήματα και όχι σε ιστορικά στοιχεία. Έτσι, οι χριστιανοί, μη γνωρίζοντας το πραγματικό σχήμα του σταυρού, δανείστηκαν κάποιο "ειδωλολατρικό" ιερό αντικείμενο, το οποίο επιλέχθηκε για να συμβολίσει τον σταυρό του Ιησού.

2. Από ιστορική και γλωσσολογική πλευρά, η επιχειρηματολογία που αναπτύσσεται θεωρεί ότι, η χρήση των λέξεων που έπαιξαν ρόλο στη διατύπωση του σταυρού του Ιησού, δεν δίνει ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με το σχήμα του σταυρού, όπως αυτό υιοθετήθηκε από κάποιες εκκλησίες, δηλ. ενός οργάνου που αποτελείτο από έναν κάθετο και έναν οριζόντιο πάσσαλο. Ταυτόχρονα, υποστηρίζεται πως δεν υπάρχουν στοιχεία που να μας πείθουν ότι η χρήση των λέξεων αυτών μπορεί να είχε αποκτήσει μια ευρύτερη έννοια από αυτή της βασικής σημασίας τους. Οι λέξεις αυτές, στα βιβλικά και εξωβιβλικά κείμενα, είναι οι:

- *Σταυρός*
- *Ξύλον*
- *Crux*

Εκτός αυτών των αντιρρήσεων, υπάρχει και η θεολογική, όπου με βάση αναφορές σε χωρία της Αγίας Γραφής, ο σταυρός του Ιησού, θα έπρεπε να μην τιμάται και να μην θεωρείται ιερό σύμβολο, αλλά αντίθετα, να προκαλεί αποστροφή στον πιστό, επειδή απετέλεσε όργανο βασανισμού και θανάτωσης, αυτού του τόσο σημαντικού προσώπου για τον Χριστιανισμό.

Για τη στήριξη των απόψεων και διδασκαλιών τους, οι διάφορες χριστιανικές εκκλησίες, αποδέχονται διαφορετικές γραμμές επιχειρηματολογίας και διατυπώνουν διαφορετική θεολογία επάνω στο ζήτημα αυτό.

Η επιχειρηματολογία που περιγράφει τον Σταυρό του Ιησού ως σχήματος "ΤΑΥ"

Τα κεντρικά σημεία

Σε πολλά σύγχρονα και παλαιότερα λεξικά και εγκυκλοπαίδειες, ο σταυρός επάνω στον οποίο πέθανε ο Χριστός περιγράφεται ως σχήματος ΤΑΥ ή σε μορφή [†][2] ,

είναι όμως σημαντικό να βρεθεί αν οι περιγραφές αυτές στηρίζονται σε ιστορικά στοιχεία και ερμηνείες, βασισμένα σε πηγές της εποχής. Στα ζητήματα που προκύπτουν από την ιστορική έρευνα για τον σταυρό του Ιησού, χρειάζεται να βρεθούν και να επισημανθούν οι σημασίες που προκύπτουν για τις:

- *Σταυρός*[3]
- *Ξύλον*[4]
- *Crux*[5] (λατν.)

Για το σχήμα του Σταυρού, είναι σημαντικό να μελετηθεί:

- Αν οι λέξεις *Σταυρός*, *Ξύλον* και *Crux*, είχαν επιπλέον σημασίες και όχι μόνο μία *"βασική σημασία"*, αυτή του πασσάλου δηλ., αρκετά πριν τον Μ. Κωνσταντίνο και πριν από τα μέσα του 3ου αιώνα, εποχή που

πολλοί υποστηρίζουν ότι έγινε εισαγωγή του σχήματος του σταυρού όχι με βάση ιστορικά στοιχεία, αλλά ως δάνειο παγανιστικών συμβόλων.

- Για τον ίδιο λόγο, αν οι έννοιες *Σταυρός*, *Ξύλον* και *Crux*, πολύ πριν από τα μέσα του 3ου αιώνα και μάλιστα κατά την εποχή του Ιησού, περιελάμβαναν την έννοια του σύνθετου σχήματος, αποτελούμενου από μία κάθετη και μία οριζόντια δοκό και αν τυχόν υπάρχουν μαρτυρίες που να περιγράφουν τον συγκεκριμένο σταυρό του ιστορικού Ιησού ως ένα όργανο σχήματος **Τ** ή παρόμοιο, γεγονός που θα επιβεβαιώσει ταυτόχρονα ότι ο Σταυρός με το σχήμα που γνωρίζουμε σήμερα δεν ήταν προϊόν δανεισμού ή καθιέρωσης από τον (αρχικά ειδωλολάτρη) Μ. Κωνσταντίνο.

Για την ανεύρεση των σχετικών στοιχείων, θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν εκτός από τις εσωτερικές, και όσες εξωτερικές μαρτυρίες υπάρχουν, όπως ορίζει η επιστήμη της ιστορίας για την κριτική κάθε κειμένου[6] . Ολόκληρη η w:Αγία Γραφή άλλωστε, είναι γεμάτη ποικίλης φύσεως γλωσσικά, γεωγραφικά ή πολιτιστικά στοιχεία, για την αξιολόγηση και την ερμηνεία των οποίων είναι απαραίτητο να χρησιμοποιηθεί κάθε διαθέσιμη μαρτυρία.

Σταυρός, Crux & Patibulum

Όπως γνωρίζουμε σήμερα, οι Πέρσες ήταν εκείνοι που πρώτοι χρησιμοποίησαν τη σταύρωση ως μέθοδο εκτέλεσης (*Ηροδ. I.128, III.132 & 159, Θουκ. I.110.3*). Αργότερα, η μέθοδος αυτή υιοθετήθηκε από τους Έλληνες (χωρίς όμως να γίνει η κύρια ποινή) ενώ αργότερα χρησιμοποιήθηκε συχνά από τον Μ. Αλέξανδρο (*Curtius Rufus, Ιστορία Αλεξάνδρου, iv.4.17*) και τους διαδόχους (*Διόδ. xvi.61.2*). Ο Πολύβιος (*i.24*) αναφέρει ότι η σταύρωση πέρασε στους Καρχηδόνιους και από εκεί την υιοθέτησαν οι Ρωμαίοι οι οποίοι μας έδωσαν και τον όρο *crux*[7] .

Όταν η Ρώμη με σειρά εκστρατειών μετέβαλε σε επαρχίες της, την w:Ισπανία, τη Ναρβονική Γαλατία, μέρος της Μικράς Ασίας, ενώ υπέταξε την w:Ελλάδα (στα μέσα του 2ου αιώνα π.Χ.) και την καρχηδονιακή w:Αφρική, η w:pax romana επιβλήθηκε σε όλη τη Μεσόγειο και η Ρώμη εισχώρησε στην πνευματική σφαίρα του ελληνιστικού κόσμου, του οποίου έγινε κληρονόμος με την ενοποίηση του μεσογειακού χώρου.

Σε αυτή την περίοδο περίπου[8] και οπωσδήποτε κατά την εποχή της Καινής Διαθήκης[9] εντοπίζεται η σημασιολογική επέκταση του όρου *σταυρός* καθώς υπάρχει συμφωνία στους μελετητές ότι η λέξη *σταυρός* απέκτησε την σημερινή του έννοια κάτω από την επιρροή της λατινικής λέξης ***crux***[10] που εισήγαγαν οι Ρωμαίοι για το εκτελεστικό όργανο που συχνά **περιελάμβανε μία οριζόντια δοκό**[11] η οποία ονομαζόταν ***patibulum***[12] .

Ο *Σενέκας ο Νεώτερος*, σύγχρονος του Ιησού (πέθανε στη Ρώμη το w:65 μ.Χ.), γράφει:

Λατινικό κείμενο:

> *Video istic cruces*[13] *ne unius quidem generis sed aliter ab aliis fabricatas: capite quidam conuersos in terram suspendere, alii per obscena stipitem egerunt, alii brachia patibulo explicuerunt*
>
> *(Dial. 6 [Cons. Marc.] 20.3)*

Αγγλική μετάφραση (*The Anchor Bible Dictionary*, Doubleday, 1996, λήμμα: *crucifixion*, (Vol.1, p. 1207)

> *I see crosses there, not just of one kind but made in many different ways: some have their victims with head down to the ground; some impale their private parts; others stretch out their arms on the gibbet*
>
> *(Dial. 6 [Cons. Marc.] 20.3).*
>
> Όπως φαίνεται, ο Σενέκας (η μαρτυρία του οποίου θεωρείται ότι βοηθά στα συμπεράσματα μας για τη σταύρωση την εποχή της Κ.Δ. και του Χριστού ειδικότερα[14] ονομάζει *crux* (σε μετάφραση *"cross"*[15] ή *"Σταυρός"*[16]), είτε τον απλό πάσσαλο, είτε το σύνθετο σχήμα κάθετου-οριζόντιου πασσάλου. Κατ' αυτή την έννοια, και εφ' όσον "σταυρός" στην εποχή της Καινής Διαθήκης σήμαινε ένα όργανο εκτέλεσης με ή χωρίς προσθήκη οριζόντιας δοκού[17] ο ευαγγελικός όρος "σταυρός" θα μπορούσε να αναφέρεται είτε στον κάθετο πάσσαλο (*Ιω. 19:19*) είτε στο σύνθετο σταυρικό σχήμα (π.χ. *ειστήκεισαν δε παρά τω σταυρώ,*

Ιω. 19:25).

Ο εβραίος ιστορικός w:Ιώσηπος, αναφερόμενος στα γεγονότα του w:70 μ.Χ. επί Τίτου, φαίνεται να συμφωνεί με το πνεύμα του κειμένου του Σενέκα, και γράφει για ποικιλία μεθόδων σταύρωσης:

*"προβασανιζόμενοι του θανάτου πάσαν αικίαν **ανεσταυρούντο** του τείχους αντικρύ [...] προσήλουν δε οι στρατιώται δι οργήν και μίσος τους **αλόντας άλλον άλλω σχήματι** προς χλεύην"*.

(*Ιωσήπου, Ιουδαϊκός Πόλεμος, 5.449-451*)

Σύμφωνα με βιβλιογραφικές αναφορές, στην περίπτωση του *σταυρού* σχήματος **Τ**, ή τις περιπτώσεις όπου ο Σταυρός είχε σχήμα όπου η κατακόρυφη κεραία ήταν μακρύτερη από την οριζόντια, το σχήμα το προσδιόριζε η θέση του ονομαζόμενου από τους Ρωμαίους, *Patibulum*, της οριζόντιας δοκού δηλ. επάνω στην οποία τοποθετούσαν συνήθως το σώμα του μελλοθάνατου. Αν το *patibulum* υψωνόταν στην κορυφή του κάθετου πασσάλου, έδινε το σχήμα *crux commissa* (**T**) ενώ αν καρφωνόταν λίγο χαμηλότερα, έδινε το σχήμα του *crux immissa* (†)[18] .

Γενικά, οι περιγραφές σταυρώσεων είναι σπάνιες, γεγονός που δεν προξενεί έκπληξη λόγω της ευρείας αποστροφής για τη συγκεκριμένη μέθοδο[19] . Σύμφωνα με τον Κικέρωνα, ακόμη και η λέξη *σταυρός* (crux) ήταν απαγορευμένη στα μέλη μιας πολιτισμένης κοινωνίας (*Pro Rabirio, 16*).

Από τις πληροφορίες που σώζονται, γνωρίζουμε ότι πριν από τη σταύρωση οι Ρωμαίοι έγδυναν και μαστίγωναν τα θύματα τους σε δημόσιο χώρο. Κατόπιν, με τα χέρια προσαρτημένα επάνω στο *patibulum*, υποχρεώνονταν να περάσουν μέσα από τους δρόμους των κατοικημένων περιοχών και κάτω από τη χλεύη των κατοίκων να οδηγηθούν στο σημείο όπου θα σταυρώνονταν.

Μία από τις αρχαιότερες ρωμαϊκές περιγραφές της σταύρωσης αυτής, μας δίνει ο λατίνος κωμικός ποιητής *Πλαύτος* (254-184 π.Χ.):

"Patibulum ferat per urbem, deinde adfigatur cruci."

(*Plautus, Carbonaria* [20], *fragment 2*)

που σημαίνει:

*Θα φέρω/βαστάξω/κρατήσω το **Patibulum** περνώντας μέσα από την πόλη, και μετά θα προσαρτηθώ στο σταυρό* (cruci/crux)

(*Plautus, Carbonaria, fragment 2*)

Με παρόμοιο τρόπο ο w:Διονύσιος Αλικαρνασσεύς (τέλη του 1ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. μ.Χ.), ο ιστορικός που έζησε στη Ρώμη και κατέγραψε την λεγόμενη *"Ρωμαϊκή αρχαιολογία"* σε 20 βιβλία, περιγράφει και επιβεβαιώνει την πορεία εξευτελισμού όπως και τον τρόπο με τον οποίο σταύρωναν οι Ρωμαίοι:

"Ρωμαίος ουκ αφανής θεράποντα ίδιον επί τιμωρία θανάτου παραδούς τοις ομοδούλοις άγειν, ίνα δη περιφανής η τιμωρία του ανθρώπου γένηται, δι' αγοράς αυτόν εκέλευσε μαστιγούμενον έλκειν και ει τις άλλος ην της πόλεως τόπος επιφανής ήγούμενον της πομπής, ην έστελλε τω θεώ κατ' εκείνον τον καιρόν η πόλις. Οι δ' άγοντες τον θεράποντα επί την τιμωρίαν τας χείρας αποτείναντες αμφοτέρας και ξύλω προσδήσαντες παρά τα στέρνα τε και τους ώμους και μέχρι των καρπών διήκοντι παρηκολούθουν ξαίνοντες μάστιξι γυμνόν όντα."

(*Ρωμαϊκή αρχαιολογία, 69.1-2*)

Στο παραπάνω κείμενο, ο *Διονύσιος*, σύγχρονος του Ιησού, ονομάζει *ξύλον* (*ξύλω προσδήσαντες*), την οριζόντια δοκό που χρησιμοποιούσαν οι Ρωμαίοι στις σταυρώσεις τους, όπου έδεναν τα χέρια του θύματος (*χείρας αποτείναντες αμφοτέρας [...] προσδήσαντες*), για να το οδηγήσουν μαστιγούμενο, εν μέσω χλευασμών, στον τόπο της εκτέλεσης. Παρατηρούμε όμως ότι η λέξη *ξύλον* χρησιμοποιείται μέσα στην w:Καινή Διαθήκη εκτός άλλων, και για να προσδιορίσει τον *σταυρό* του Ιησού (π.χ. *κρεμάσαντες επί ξύλου* (*Πρ. 5:30 & 10:39*), ενώ η όλη διαδικασία που περιγράφεται στα Ευαγγέλια θυμίζει την αντίστοιχη ρωμαϊκή:

"εμπαίξαι και μαστιγώσαι" (*Ματθ. 20:19*) και κατόπιν ***"άρη τον σταυρόν αυτού"*** (*Μάρκ. 15:21*) ***"και σταυρώσαι"*** (*Ματθ. 20:19*)

Αυτό θα μπορούσε να σημαίνει ότι στην περίπτωση του Ιησού ακολουθήθηκε η ίδια ακριβώς διαδικασία προσάρτησης στο *patibulum*, κατά τη γνωστή μέθοδο των Ρωμαίων[21] .

Μια σημαντική μαρτυρία που συνδέει όλους αυτούς τους όρους, συναντάμε στην *Επιστολή* αριθ. 101 του *Σενέκα*:

> Contempissimum putarem, si vivere vellet usque ad crucem [...] Est tanti vulnus suum premere et patibulo pendere districtum [...] Invenitur, qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam pravus et in foedum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multae moriendi causae etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam?
>
> (*Σενέκα, Επιστολή 101, 12-14*)

(μετφρ. στα Αγγλικά: The Anchor Bible Dictionary, λήμμα: Crucifixion και *Epistle 101*, Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1943):

> *"I should deem him most despicable had he wished to live up to the very time of crucifixion [...] Is it worth while to weigh down upon one's own wound, and hang impaled upon a patibulum? [...] Can any man be found willing to be fastened to the accursed tree, long sickly, already deformed, swelling with ugly weals on shoulders and chest, and drawing the breath of life amid long-drawn-out agony? He would have many excuses for dying even before mounting the cross."*
>
> (*Σενέκα, Επιστολή 101, 12-14*)

Στην επιστολή αυτή, ο Σενέκας αναφέρει πως, **σταύρωση** του θύματος (*ad crucem*), σήμαινε το να κρέμεται προσαρτημένος επάνω στην **οριζόντια δοκό** (*patibulo*) με την οποία διήνυε όλη τη διαδρομή μέχρι τον τόπο εκτέλεσης. Στη συνέχεια, ονομάζει το όργανο προσάρτησής του ως **"καταραμένο δένδρο/ξύλο"** (*infelix lignum*) και τελικά, αναφέρεται και πάλι στο όργανο αυτό και τη διαδικασία προσάρτησης και περιφοράς του με τη φράση: **"να φορτωθεί το σταυρό"** (*crucem...trahere*).

> Σύμφωνα άλλωστε με το *Oxford Latin Dictionary*, το *lignum ~i* σημαίνει είτε το ξύλο όπως το συναντάμε στη φύση (*Wood as occurring in nature*), είτε το δένδρο (*applied to trees*), είτε και κάτι που φτιάχνεται από ξύλο (*Wood as a material...various objects made of wood*). Με αυτή την έννοια, στο ελληνορωμαϊκό περιβάλλον το: *κρεμάσαντες επί ξύλου* (*Πρ. 5:30*) θα μπορούσε να σημαίνει και το κρέμομαι/είμαι προσαρτημένος στο *patibulum* (*hang upon a patibulum*)[22] .

Σύμφωνα με το *Dictionary of Latin Synonymes*[23] οι λέξεις *Crux, Furca, Patibulum*, θεωρούνται συνώνυμες στα λατινικά και άρα *σταυρός* και *patibulum* μπορούσαν να χρησιμοποιούνται με την ίδια έννοια.

Υπάρχει και η μαρτυρία του Πλαύτου: ενώ γνωρίζουμε πως στις περιπτώσεις σταυρού σε σχήμα "ΤΑΥ", αυτό που έφεραν οι κατάδικοι μέχρι να φτάσουν στο σημείο της σταύρωσης ήταν η οριζόντια δοκός ή patibulum και έτσι το ονομάζει αλλού και ο *Πλαύτος*, ο ίδιος, στο *Mostellaria, 359-360* το ονομάζει *crucem* (σταυρό)[24] :

> *"ego dabo ei talentum, primus qui in crucem excucurrerit"*
>
> (*Plautus, Mostellaria* [25]*, 359-360*)

που σημαίνει:

> *Θα πληρώσω πολλά χρήματα στον πρώτο που θα φορτωθεί και θα πάρει τον σταυρό μου.*
>
> (*Plautus, Mostellaria, 359-360*)

Για τη σύνδεσή μας με τις έννοιες αυτές, δεν θα πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι **οι Έλληνες δεν γνωρίζουμε να είχαν κάποια ειδική λέξη για τη μέθοδο σταύρωσης των Ρωμαίων** και έτσι είναι βασικό το ερώτημα:

Θα ήταν δυνατόν, η λέξη σταυρός να μην περιγράφει τα σύνθετα σταυρικά όργανα όπως αυτά με το patibulum, τη στιγμή που δεν υπήρξε ειδική ελληνική λέξη που να χρησιμοποιείται γι αυτό το σκοπό; Αν

το εκτελεστικό όργανο είχε σύνθετο σχήμα οριζόντιου και κάθετου άξονα, όπως αυτό που αναφέρουν οι μαρτυρίες, με ποια ελληνική λέξη θα περιγραφόταν;:

> *"Ενω γνωρίζομεν τι ηννόουν οι αρχαίοι Έλληνες δια της λέξεως σταυρός, εν τούτοις δεν γνωρίζομεν πως ωνόμαζον τα γεωμετρικά εκείνα σχήματα τα οποία οι μεταγενέστεροι ονομάζομεν σταυρούς. Επιθυμούντες να...δείξωμεν την μεταξύ της, κατά τους αρχαίους Έλληνας, εννοίας του σταυρού και του κατά τους μεταγενεστέρους σχήματος του σταυρού...εκ των έργων του Λουκιανού...Ο Λουκιανός...επιτρέπει δια τής περιγραφής του βασανισμού του σώματος του Προμηθέως να υπονοήσωμεν το σχήμα του σταυρού, δια τό οποίον όμως δίδει στοιχεία ακριβή εις την «Δίκην των φωνηέντων», πληροφορών ότι είχε σχήμα Τ* [26] *...Κατά την εποχήν της Κ. Διαθήκης...ο σταυρός συνίστατο εκ δύο καθέτων ξύλων. Ταύτα ηδύναντο να έχουν σχήμα Ταυ, ήτοι Τ, ως επιτρέπει να συμπεράνωμεν η «Δίκη των φωνηέντων» του Λουκιανού, αλλά και η ερμηνεία ην δίδει ο Βαρνάβας...Θα δυνάμεθα να παρατηρήσωμεν ενταύθα ότι...οι προαναφερθέντες και ελληνιστί γράφοντες συγγραφείς δέν είχον έτερον ελληνικόν γράμμα, όπερ να απέδιδε πιστότερον το σχήμα του σταυρού."*[27] .

Οι ερευνητές έχουν καταλήξει πως η σημερινή έννοια του Σταυρού, έχει προέλθει από την Ρωμαϊκή λέξη Crux που περιέγραφε και σταυρούς με οριζόντια δοκό[28] . Αυτό έκανε άλλωστε και ο w:Ιώσηπος περιγράφοντας όλα τα εκτελεστικά όργανα των Ρωμαίων ως *σταυρούς* ανεξαρτήτου σχήματος[29] .

Η ΚΔ για το εκτελεστικό όργανο των Ρωμαίων, χρησιμοποιεί δύο όρους: *Σταυρός* και *Ξύλον*. Η λέξη *σταυρός* ήταν η ίδια ακριβώς που χρησιμοποιούσαν και για ολόκληρο το εκτελεστικό όργανο των Ρωμαίων, που περιελάμβανε και ένα οριζόντιο δοκάρι. Το οποίο οριζόντιο δοκάρι ο *Διονύσιος Αλικαρνασσεύς* αναφέρει ως *Ξύλον*.

Αυτό επιβεβαιώνουν και οι αναφορές που συναντάμε στην αρχαία γραμματεία, που αναφέρουν ως *Σταυρούς*, σύνθετα σταυρικά σχήματα οριζόντιου και κάθετου άξονα, από τον 1ο αιώνα:

Ο φιλόσοφος w:Επίκτητος, αναφέρει:

> *"εκδυσάμενος και εκτείνας σεαυτόν ως οι εσταυρωμένοι τρίβη ένθεν και ένθεν"*[30]
>
> (*Επικτήτου, Διατριβαί, 3.26.22*)

ενώ σταυρό σε σχήμα **Τ** αναφέρει και η *Επιστολή Βαρνάβα* (τέλη 1ου έως αρχές 2ου αι. μ.Χ.):

> *"Ότι δε ο σταυρός **εν τω Τ** ήμελλεν έχειν την χάριν, **λέγει και τους τριακόσιους**"* (δηλ. έχει το σχήμα που στην ελληνική αρίθμηση αντιστοιχεί στον αριθμό *300* που είναι το γράμμα **τ'**.
>
> (*Επ. Βαρνάβα 9.8b*)

Την ίδια περιγραφή για το σταυρό[31] κάνει και ο εθνικός w:Αρτεμίδωρος Δαλδιανός, ένας οιωνοσκόπος που συνέγραψε στα τέλη 2ου αιώνα μ.Χ. το έργο *"Ονειροκριτικά"*. Στο πεντάτομο αυτό έργο, αναφέρει συνολικά 23 φορές τη λέξη *σταυρός* και κάνει λόγο για το σταυρικό σχήμα:

> *"κακούργος δε ών σταυρωθήσεται **δια το ύψος και την των χειρών έκτασιν**"*.
>
> (*Αρτεμίδωρος Δαλδιανός, Ονειροκριτικά, 1.76*)

και πιο κάτω αναφέρει:

> *"Σταυρούσθαι πάσι μεν τοις ναυτιλλομένοις αγαθόν: και γαρ εκ ξύλων και ήλων γέγονεν ο σταυρός ως και το πλοίον, και η κατάρτιος αυτού όμοια έστι σταυρώ."*
>
> (*Αρτεμίδωρος Δαλδιανός, Ονειροκριτικά, 2.53*)

Μάλιστα είναι εντυπωσιακός ο συνδυασμός με την μαρτυρία του *Ιουστίνου* που πριν τον *Αρτεμίδωρο*, στις αρχές προς μέσα του 2ου αιώνα μ.Χ., αναφέρεται στο σχήμα του *σταυρού* του Ιησού. Στο έργο του *Απολογία*, ο Ιουστίνος ξεκινά από το χωρίο *55* να περιγράφει ότι παντού στον κόσμο είναι πρόδηλο το σχήμα του σταυρού το οποίο περιγράφει με πολλούς τρόπους:

"[...] το σταυρωθήναι εμιμήσαντο [...] κατανοήσατε γαρ πάντα τα έν τω κόσμω, ει άνευ του σχήματος τούτου διοικείται η κοινωνίαν έχειν δύναται. Θάλασσα μεν γάρ ου τέμνεται, ην μή τούτο το τρόπαιον, ο καλείται Ιστίον, έν τη νηί σώον μείνη [...] *το δε ανθρώπειον σχήμα [...] τω ορθόν τε είναι και έκτασιν χειρών έχειν και εν τω προσώπω από του μετωπίου τεταμένον τον λεγόμενον μυξωτήρα φέρειν [...] και ουδέν άλλο δείκνυσιν ή το σχήμα τού σταυρού".*

(*Ιουστίνος, Απολογία, 55.1-4*)

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η περιγραφή του *σταυρού* είναι πάντα βασισμένη στο μοτίβο *οριζόντιος & κάθετος άξονας*. Το λεγόμενο *ιστίο* ή *κατάρτιο* στα πλοία της εποχής αποτελείται από ένα σύμπλεγμα κάθετης και οριζόντιας δοκού, στην οποία δένονταν τα πανιά. Επιπροσθέτως, ο *Αρτεμίδωρος* μας δηλώνει το σχήμα που είχε το *κατάρτιο* συνδέοντάς το με τον τρόπο σταύρωσης του *Ονειροκριτικά, 1.76* αλλά και ο *Ιουστίνος* αφού μας λέει πως το *κατάρτιον/ιστίον* είχε το σχήμα:

α) που δημιουργεί ο άνθρωπος όταν βρίσκεται με τα χέρια σε έκταση (*"τω ορθόν"*=κάθετος άξονας, *"έκτασιν χειρών"*=οριζόντιος άξονας)

β) που σχηματίζεται από το μέτωπο (οριζόντιος άξονας) σε συνδυασμό με τη μύτη (κάθετος άξονας)

Μία επόμενη μαρτυρία όμως, είναι ακόμα πιο διαφωτιστική σε σχέση με τη διαδικασία της σταύρωσης. Ο *Αρτεμίδωρος Δαλδιανός*, που περιέγραψε το τελικό σχήμα του σταυρού ως σχήμα Τ, μας λέει ότι ο καταδικασμένος σε σταύρωση, πριν καρφωθεί στο σταυρό, τον κουβαλούσε μαζί του, όπως ακριβώς μας λένε και οι ρωμαϊκές μαρτυρίες:

"κακούργω μεν ιδόντι σταυρόν βαστάσαι [...] έοικε γάρ και ο σταυρός θανάτω, και ο μέλλων αύτω προσηλούσθαι πρότερον αυτόν βαστάζει".

(*Αρτεμίδωρος Δαλδιανός, Ονειροκριτικά, 2.56*)

Αυτή η περιγραφή συμφωνεί με τις επόμενες που δεν περιγράφουν το σχήμα του σταυρού αλλά τη ρωμαϊκή διαδικασία μεταφοράς του. Μία από αυτές παραδίδει ο **Χαρίτων**, ο αρχαίος μυθιστοριογράφος:

"ομοσκήνους ανασταυρώσαι. [...] έκαστος αυτών τον σταυρόν[32] *έφερε"*

(*Χαρίτων, περί Χαιρεαν και Καλλιροην*, 4.2.7, 1ος αι. π.Χ.;)

Ενώ, ο w:Πλούταρχος (50 – 120 μ.Χ.) αναφέρει κάτι παρόμοιο:

"έκαστος κακούργων εκφέρει τον αυτού σταυρόν"

(*Πλουτ., Περί των υπό του θείου βραδέως τιμωρουμένων, 554.A.10-11*)

και οι περιγραφές αυτές θυμιζουν έντονα τη ρωμαϊκή μέθοδο σταύρωσης του Ιησού:

"βαστάζων τον σταυρόν αυτού εξήλθεν εις τον λεγόμενον κρανίου τόπον" (*Ιωάν. 19:17*)

Έτσι, *"η έκφρασις 'αίρω τον σταυρόν' είναι ειλημμένη από των συμβαινόντων κατά τας σταυρώσεις. Πλείσται όσαι πληροφορίαι μαρτυρούν ότι οι οδηγούμενοι εις τόπον τινά μαρτυρίου, προκειμένου να σταυρωθούν, ήσαν υποχρεωμένοι να αίρουν τον σταυρόν, επί του οποίου αργότερον θα προσηλούντο. Συγγραφεύς του Β' π.Χ. αιώνος πληροφορεί, ομιλών περί καταδίκων, ότι 'έκαστος αυτών τον σταυρόν έφερεν' (Χαρίτωνος, Τα κατά Χαιρέαν καί Καλλιρρόην...Κατά Πλούταρχον, έκαστος '...εκφέρει τον εαυτού σταυρόν'...Η έκφρασις του Ιησού 'αίρειν τον σταυρόν'...προϋποθέτει την γνώσιν των κατά τας σταυρώσεις γινομένων...κατά τους χρόνους της ρωμαϊκής κυριαρχίας..."*[33] .

Ο w:Λουκιανός από τη Σαμόσατα (121–180 μ.Χ.), σοφιστής και συγγραφέας στα μέσα προς τέλη του 2ου μ.Χ. αιώνα μας παραδίδει μια μαρτυρία που ταιριάζει στην περίπτωση της σταύρωσης του Ιησού όπως περιγράφεται στα σχετικά χωρία της Καινής Διαθήκης:

"προσηλώσας αυτό τω σταυρώ" (*Κολ. 2:14*) **και** *"εν ταις χερσίν αυτού τον τύπον των ήλων"* (*Ιωάν. 20:24*)

Η περιγραφή του Λουκιανού έχει ως εξής:

"ει δοκεί κατά μέσον ενταύθα που υπέρ της φάραγγος ***ανεσταυρώσθω εκπετασθείς τω χείρε από τουτουι του κρημνού προς τον εναντίον*** *[...] και όλως επικαιρότατος αν* ***ο σταυρός γένοιτο,*** *[...] αλλ' όρεγε* ***την δεξιών:*** *συ δε, ω Ήφαιστε,* ***κατάκλειε και προσήλου και την σφύραν*** *ερρωμένως κατάφερε,* ***δος και την ετέραν:*** *κατειλήφθω ευ μάλα και αύτη. ευ έχει."*

(*Λουκιανού, Προμηθέας,1-2*)

Η σημαντική αυτή μαρτυρία του Λουκιανού μας περιγράφει τον τρόπο σταύρωσης ενός παραβάτη, την οποία συνδέει με τη σταύρωση του Ιησού,[34] κατά την οποία, ο καταδικασμένος, με τα χέρια ανοιχτά και σε έκταση (*"εκπετασθείς τω χείρε"*), υπέμενε την τοποθέτηση καρφιών με τη βοήθεια σφυριού (*σφύραν - προσήλου*) πρώτα στο δεξιό και κατόπιν στο αριστερό χέρι (*"όρεγε την δεξιών-την σφύραν κατάφερε-και την ετέραν (το άλλο χέρι)-ευ μάλα και αύτη"*).

Έτσι, οι αρχαίες μαρτυρίες δείχνουν ότι καταρχάς, η λέξη *σταυρός* απόκτησε την σημερινή της έννοια κάτω από την επιρροή της λατινικής λέξης ***crux***, κατά δεύτερον, ότι η μέθοδος σταύρωσης σε σύνθετο σχήμα αποτελούμενο από οριζόντια και κάθετη δοκό ήταν σε εφαρμογή από της εποχής της Ρωμαϊκής κυριαρχίας[35] και τρίτον ότι η σημασιολογία της ελληνικής λέξης την εποχή της Καινής Διαθήκης περιελάμβανε και το σταυρικό όργανο σε σχήμα Τ [36] .

Η μαρτυρία της *Επιστολής Βαρνάβα*

Έναν σταυρό σε σχήμα **Τ** άλλωστε, μαρτυρά και η απόκρυφη w:Επιστολή Βαρνάβα για τον Ιησού λίγα χρόνια μετά τη w:σταύρωση του, αφού το εύρος χρονολόγησης της ξεκινά από το 70 μ.Χ.[37] (καθώς ο συγγραφέας γνωρίζει τα της καταστροφής του ναού από τον *Τίτο*), και θεωρείται ότι ο πυρήνας της (κεφ. 1-17) έχει γραφτεί μέσα στον 1ο αιώνα[38] . Κατ' αυτό τον τρόπο, σε συνδυασμό με τη μαρτυρία του *Σενέκα* για τη λέξη *crux*, παίρνουμε σημαντικές πληροφορίες για το γεγονός ότι, την εποχή του Ιησού η λέξη *σταυρός* παρουσίασε μεταβολή από την παλιά σημασία ως πάσσαλος:

Ότι δε ο σταυρός ***εν τω Τ*** *ήμελλεν έχειν την χάριν,* ***λέγει και τους 'τριακόσιους'.***

(*Επ. Βαρνάβα 9.8b*)

Έτσι, το σχήμα του σταυρού του Ιησού προσδιορίζεται ως **Τ**, το σχήμα που στην ελληνική αρίθμηση αντιστοιχεί στον αριθμό *300*.

Η διδαχή της *επιστολής Βαρνάβα* παρόλο που δεν ανήκει στον κανόνα της Καινής Διαθήκης λόγω συγκεκριμένων απόψεων, εντούτοις από την αρχή μέχρι το τέλος διηγείται και στηρίζεται στα γεγονότα της ζωής του Ιησού, όπως αυτά μας παραδίδονται από την w:Καινή Διαθήκη, ξεκινώντας από τη διδασκαλία του, μέχρι τη Σταύρωση και την Ανάληψή του:

- *"Αλλά και* ***σταυρωθείς έποτίζετο όξει καί χολή."***

  (*Επ. Βαρν. 7.3*)

- *"Εί ούν ο υιός του θεού, ων κύριος και μέλλων κρίνειν ζώντας και νεκρούς,* ***έπαθεν ίνα η πληγή αυτού ζωοποιήση ημάς,*** *πιστεύσωμεν ότι ό υιός τού θεού ούκ* ***ήδύνατο παθείν*** *εί μη δι' ημάς."*

  (*Επ. Βαρν. 7.2*)

- *"Ιησούς ανέστη εκ νεκρών και φανερωθείς ανέβη είς ουρανούς."*

  (*Επ. Βαρν. 15.9*)

Συνδέει έτσι η επιστολή, με έναν ξεκάθαρο τρόπο, τον Ιησού με τον Σταυρό του Γολγοθά και των ευαγγελίων, αφού ολόκληρο το κείμενο βασίζεται σε συγκεκριμένες παραθέσεις της Παλαιάς Διαθήκης που χρησιμοποιούν οι ευαγγελιστές και στην Καινή, όπως επίσης και σε αυτούσιες παραθέσεις των τριών συνοπτικών ευαγγελίων, Μάρκου, Ματθαίου και Λουκά.

Ο όρος *Crux* στην λατινική γραμματεία

Γνωρίζουμε ότι τα πρώτα λατινικά λογοτεχνικά κείμενα εμφανίζονται κατά τον 3ο π.Χ. αιώνα. Ένας από τους πρώτους συγγραφείς που μας περέδωσαν περιγραφές της μεθόδου σταύρωσης επάνω στο όργανο *Crux*, είναι ο *Πλαύτος Τίτος Μάκκιος*, ο λατίνος κωμικός ποιητής (254–184 π.Χ.):

- *"Credo ego istoc extemplo tibi esse eundum actutum extra portam, dispessis manibus, patibulum quom habebis."*

  (*Plautus, Miles Gloriosus* [39], *359-360*)

Αγγλ. Μετφρ.[40]

"I suspect you're doomed to die outside the gate, in that position: Hands spread out and nailed to the crossbar"

(*Plautus, Miles Gloriosus], 359-360*)

που σημαίνει:

Πιστεύω ότι είσαι καταδικασμένος να πεθάνεις έξω από την πύλη, σε τούτη τη στάση: Με τα χέρια σε έκταση και προσαρτημένα/καρφωμένα στην οριζόντια δοκό (patibulum)*."*

(*Plautus, Miles Gloriosus], 359-360*)

Εδώ ο Πλαύτος περιγράφει μια θανατική ποινή που θέλει τον καταδικασμένο προσαρτημένο επάνω σε μια οριζόντια δοκό, το λεγόμενο *patibulum.*

Σε μια άλλη αναφορά όμως του ίδιου συγγραφέα, μας δίνονται περισσότερες λεπτομέρειες για την ποινή αυτή: το patibulum είναι ένα όργανο το οποίο φέρει ο κατάδικος μαζί του στο σημείο όπου θα εκτελεστεί η ποινή και θα σταυρωθεί με αυτό:

"Patibulum ferat per urbem, deinde adfigatur cruci."

(*Plautus, Carbonaria* [20], *fragment 2*)

που σημαίνει:

Θα φέρω/βαστάξω/κρατήσω το ***Patibulum*** *περνώντας μέσα από την πόλη, και μετά θα προσαρτηθώ στο σταυρό* (cruci/crux)

(*Plautus, Carbonaria, fragment 2*)

Η περιγραφή αυτή είναι του 3ου π.Χ. αιώνα και είναι ακριβώς ίδια με αυτή του *Σενέκα τον Νεώτερου* που ήταν σύγχρονος του Ιησού:

Λατινικό κείμενο:

Video istic cruces ne unius quidem generis sed aliter ab aliis fabricatas: [...] alii brachia patibulo explicuerunt

(Dial. 6 [Cons. Marc.] 20.3)

Αγγλική μετάφραση (*The Anchor Bible Dictionary*, Doubleday, 1996, λήμμα: *crucifixion*, (Vol.1, p. 1207)

I see crosses there, not just of one kind but made in many different ways: [...] others stretch out their arms on the patibulum

(Dial. 6 [Cons. Marc.] 20.3).

που σημαίνει:

"Βλέπω σταυρούς εκεί, όχι ενός είδους αλλά διαφορετικούς: [...] σε κάποιους βρίσκονται με τα χέρια σε έκταση επάνω στο patibulum"

(Dial. 6 [Cons. Marc.] 20.3).

Είναι φανερό ότι, από τις πρώτες λατινικές μαρτυρίες μέχρι τα χρόνια του Ιησού αλλά και αργότερα, η έννοια του *crux* δεν σήμαινε σε καμμία περίπτωση μόνο τον απλό όρθιο πάσσαλο αλλά αναφερόταν και σε σύνθετα

σχήματα όπου ονομαζόταν *crux*=σταυρός εκείνο το όργανο το οποίο σχηματιζόταν από μία κάθετη δοκό που είχε προσαρμοσμένη επάνω της και μία οριζόντια (το ***patibulum***) με τον σταυρωμένο επάνω της.

Μερικές φορές αναφέρεται ότι ο Ρωμαίος ιστορικός w:Τίτος Λίβιος, σύγχρονος του Ιησού (59 π.Χ. – 17 μ.Χ.), που συνέγραψε το μεγάλο ιστορικό έργο *Από κτίσεως της πόλεως* (Ab urbe condita), χρησιμοποιούσε τον όρο *crux* εννοώντας μόνο τον πάσσαλο. Από τα σχετικά χωρία όμως που βλέπουμε παρακάτω, δεν εξάγεται το συμπέρασμα αυτό, αφού πουθενά δεν περιγράφεται το σχήμα του οργάνου[41] :

- *"virgisque caeso duce et ad reliquorum terrorem **in crucem sublato**"*

(*Ab Urbe Condita, 22.13.9*)

crucem sublato=Σταυρώνω (**crucem**=σταυρός, **sublato**=υπομένω/σηκώνω/υψώνομαι)

και αποδίδεται στο απόσπασμα ως: *[...] είχε χτυπηθεί με ράβδους και είχε **οδηγηθεί στο σταυρό/σταυρώθηκε** [...]*

- *"et servi quinque et viginti in **crucem acti**, quod in campo Martio coniurassent"*

(*Ab Urbe Condita, 22.33.2*)

crucem acti=Σταυρώνω (**crucem**=σταυρός, **acti**=οδηγούμαι)

και αποδίδεται στο απόσπασμα ως: *[...] εικοσιπέντε δούλοι **οδηγήθηκαν στο σταυρό/σταυρώθηκαν** [...]*

- *"nominis Latini qui erant securi percussi, Romani in **crucem sublati.**"*

(*Ab Urbe Condita, 30.43.13*)

crucem sublati=Σταυρώνω (**crucem**=σταυρός, **sublati**=υπομένω/σηκώνω/υψώνομαι)

και αποδίδεται στο απόσπασμα ως: *[...], οι Ρωμαίοι τους **οδηγούσαν στο σταυρό/στaύρωναν** [...]*

- *"ubi in **crucem tolli** imperatores dicuntur, si prospero eventu, prauo consilio rem gesserunt"*

(*Ab Urbe Condita, 38.48.13*)

crucem tolli=Σταυρώνω (**crucem**=σταυρός, **tolli**=υπομένω/σηκώνω/υψώνομαι)

και αποδίδεται στο απόσπασμα ως: *[...], οι διοικητές τους **οδηγούνται στο σταυρό/σταυρώνονται** [...]*

- *"Poenis est magistratus, cum quaestore elicuit, laceratosque verberibus **cruci adfigi** iussit."*

(*Ab Urbe Condita, 28.37.3*)

cruci adfigi=Σταυρώνω (**cruci**=σταυρός, **adfigi**=προσαρτώμαι)

και αποδίδεται στο απόσπασμα ως: *[...], δόθηκε διαταγή να μαστιγωθούν και **να οδηγηθούν στο σταυρό/σταυρωθούν** [...]*

Αντίθετως μάλιστα, σε εκείνες τις περιπτώσεις που ο *Τίτος Λίβιος* ήθελε να αναφερθεί στον απλό πάσσαλο, χρησιμοποιούσε τον όρο *palus/palum*[42]

- *"stabant deligati **ad palum** nobilissimi iuvenes"*

(*Ab Urbe Condita, 2.5.6*)

και αποδίδεται στο απόσπασμα ως: *[...], στέκονταν οι **δεμένοι/προσαρτημένοι στον πάσσαλο** [...]*

- *"deligati **ad palum** uirgisque caesi et securi percussi"*

(*Ab Urbe Condita, 28.29.11*)

και αποδίδεται στο απόσπασμα ως: *[...], αυτοί που είχαν **δεθεί/προσαρτηθεί σε πάσσαλο** [...]*

Έτσι, εκτός των παραπάνω σχετικών χωρίων και αυτά που ακολουθούν μας βεβαιώνουν ότι ο όρος *crux* σε καμμία περίπτωση δεν είχε μόνο την έννοια του απλού όρθιου πασσάλου:

- Μαρτυρίες **Πλαύτου**

1. "O carnuficium cribum, quod credo fore, ita te forabunt patibulatum per vias stimulis carnufices, si huc reveniat senex"

(*Mostellaria, 55-57*)

(Αγγλική μετφρ.: *Mostellaria or the Haunted House*, by Plautus, Kessinger Publishing, 2004, σελ. 4)

*"Oh, I bet the hangmen will have you looking like **a human** sieve, the way they'll prod you full of holes as they run you down the streets with your arms on **a patibulum**, once the old man gets back"*

που σημαίνει:

"Στοιχηματίζω πως οι δήμιοι θα σε κάνουν να μοιάζεις με ένα ανθρώπινο κόσκινο, έτσι όπως θα σε γεμίσουν τρύπες καθώς θα σε οδηγούν στους δρόμους με τα χέρια προσαρτημένα επάνω στο patibulum, μόλις επιστρέψει ο γέρος"

2. "Ego dabo ei talentum, primus qui in crucem excucurrerit; sed ea lege, ut offigantur bis pedes, bis brachia".

(*Mostellaria, 359-360*)

(Αγγλική μετφρ.: *Mostellaria or the Haunted House*, by Plautus, Kessinger Publishing, 2004, σελ. 55 **και** *Loeb Classical Library*, Mostellaria, 359-360, *Nixon P., Harvard University Press, 1966).*)

"I'll give a talent to that man who shall be the first to run to the cross for me; but on condition that twice his feet, twice his arms are fastened".

που σημαίνει:

*"Θα δώσω πολλά χρήματα σε εκείνον που θα κουβαλήσει τον σταυρό μου (*crucem *), αλλά με την προϋπόθεση ότι δύο φορές τα πόδια του και δύο φορές τα χέρια του θα στερεωθούν/καρφωθούν".*

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, ο Πλαύτος μας δίνει μια εικόνα που μοιάζει με την μαρτυρία του Λουκιανού για τη σταύρωση (*ανεσταυρώσθω εκπετασθείς τω χείρε [...] όρεγε την δεξιών [...] προσήλου και την σφύραν ερρωμένως κατάφερε [...] (Λουκιανού, Προμηθέας,1-2*) ενώ επιπροσθέτως αναφέρει την προσάρτηση των ποδιών.

- Μαρτυρίες **Σενέκα 4 π.Χ.-65 μ.Χ.)**

1. "hi, qui in se ipsi animum advertunt, quot cupiditatibus tot crucibus distrahuntur. At maledici et in alienam contumeliam venusti sunt. Crederem illis hoc vacare, nisi quidam ex patibulo suo spectatores conspuerent!"

(*De Vita Beata, 19.3*)

(Αγγλική μετφρ.: Loeb Classical Library, *De Vita Beata, 19,3,* tr. John W. Basore, 1932)

"these others who bring upon themselves their own punishment are stretched upon as many crosses as they had desires. Yet they are slanderous and witty in heaping insult on others. I might believe that they were free to do so, did not some of them spit upon spectators from their own patibulum!"

που σημαίνει:

"Εκείνοι που κουβαλάνε την τιμωρία τους, εκτείνονται πάνω σε τόσους σταυρούς, όσους είχαν ζητήσει/επιθυμήσει. Κι όμως, συνεχίζουν να δυσφημούν και με ευφυολογήματα να αριαδιάζουν προσβολές για τους άλλους. Θα μπορούσα να πιστέψω ότι ήταν ελεύθεροι να κάνουν κάτι τέτοιο και όχι ότι μερικοί από αυτούς φτύνουν επάνω στους θεατές από το patibulum τους."

Στο κομμάτι αυτό ο Σενέκας, όπως και σε προηγούμενα αποσπάσματα, συνδυάζει το σταυρό με το γεγονός της τοποθέτησης του καταδικασμένου απάνω στο patibulum. Εκτείνεται στο σταυρό κάποιος ο οποίος είναι προσαρτημένος στο *patibulum.*

2. "sive extendendae per patibulum manus"

(*Σενέκας, Fragmenta, 124, σε Lactantius:*Divinis Institutionibus, *6,17*)

(Αγγλική μετφρ.: *The Ante-Nicene Fathers Vol. VII*, Translations of the writings of the Fathers down to A.D. 325, *1997*)

*"or his hands are to be stretched out on the **patibulum**"*

που σημαίνει:

*"ή τα χέρια τους είναι τοποθετημένα σε έκταση επάνω στο **patibulum**""*

Επίσης ο w:Τάκιτος μας δίνει τη μαρτυρία ότι τη μέθοδο αυτή την χρησιμοποιούσαν οι Ρωμαίοι διαρκώς από τον 3ο π.Χ. μέχρι και τον 2ο μ.Χ. αιώνα:

- Μαρτυρίες **Τάκιτου 56 μ.Χ.-120 μ.Χ.)**

1. "Rapti qui tributo aderant milites et patibulo adfixi."

(*Τάκιτος, Annals, 4.72*)

(Αγγλική μετφρ.: *The Annals* by Tacitus, *tr.* A. J. Woodman, Hackett Publishing Company, 2004, σελ. 158)

"The soldiers attending to the tax were seized and affixed to the patibulum."

που σημαίνει:

"Οι στρατιώτες που ήταν υπεύθυνοι για τους φόρους, συνελήφθησαν και προσαρτήθηκαν στο patibulum"

Η έννοια της λέξης *"Ξύλον"*

Στα επιχειρήματα που συνοψίζονται στην τοποθέτηση ότι ο σταυρός του Ιησού ήταν ένας απλός *πάσσαλος του μαρτυρίου*, βρίσκεται και ο ισχυρισμός ότι η λέξη *ξύλον* που χρησιμοποιείται στην w:Καινή Διαθήκη αντί για τον *σταυρό* (π.χ. *Πρ. 5:30*), δεν μπορεί να έχει άλλη έννοια, παρά μόνο αυτή του πασσάλου ή παλουκιού.

Καταρχάς, στην αρχαία γραμματεία η λέξη *Ξύλον* είχε πολλές σημασίες και τη χρησιμοποιούσαν για να περιγράψει:

- το **φορτίο ξυλείας**:

"σίτον τ' εκ μεγάρων, επι δε ξύλα πολλά λέγεσθε"

(*Ιλιάδα, 8.507*)

"και των τε πλοίων επιτυχούσαι τα πολλά διέφθειραν και ξύλα ναυπηγήσιμα"

(*Θουκ. 7.25.2*)

"όκως μεν ήμερη γένοιτο, ξύλα τετράγωνα, επ' ών την διάβασιν εποιεύντο οι Βαβυλώνιοι"

(*Ηροδ. 1.186*)

- το **δένδρο**:

"δασύ πολλοίς και παντοδαποίς και μεγάλοις ξύλοις."

(*Ξενοφ. Ανάβ. 6.4-5*)

- το **έδρανο του δικαστηρίου**:

"έρα τε τούτου του δικάζειν, και στένει ην μη 'πι του πρώτου καθίζηται ξύλου"

(*Αριστοφ. Σφήκες, 90*)

- το **εμπόριο ξυλείας**

"άλλ' ιμάντα μοι δός και ζμινύην: εγώ γαρ ειμ' επι ξύλα"

(*Αριστοφ. Fragments, 402*)

- **μονάδα μέτρησης μήκους**:

*"Έστι των μέτρων είδη τάδε: δάκτυλος, ..., διχάς, σπιθαμή, ..., **ξύλον**, όργυιά, κάλαμος,...και πάντα τά έλάττονα μόρια"*

(*Ήρων, Γεωμετρικά, 23.4*)

- **όργανο διαπόμπευσης**:

  "Άλλα τούτων χρήν απασών εις τετρημένον ξύλον εγκαθαρμόσαι λαβόντας τουτονί τον αυχένα".

  (*Αριστοφ. Λυσιστράτη, 680*)

- το **όργανο φυλάκισης με τρύπες για τα χέρια και τα πόδια**

  "Ως γαρ δη εδέδετο εν ξύλω"

  (*Ηρόδοτ. 9.37*)

- το **ρόπαλο**:

  "τον Ηρακλέα μυθολογούσι δέρμα και ξύλον έχοντα"

  (*Πλουτάρχου, Λυκούργος, 30.2*)

Είναι λοιπόν φανερό ότι η ελληνική αυτή λέξη από τον 8ο αιώνα π.Χ. μέχρι και τον 2ο αιώνα μ.Χ., χρησιμοποιήθηκε με τόσους τρόπους που θα ήταν αδύνατο να επιμείνουμε ότι η λέξη αυτή σήμαινε απλά έναν πάσσαλο/δοκάρι.

Έχει όμως ενδιαφέρον να δούμε συνολικά και τις έννοιες που συναντάμε για τη λέξη αυτή στην w:Αγία Γραφή:

Στην w:Παλαιά Διαθήκη, η λέξη *ξύλον* έχει συχνά την έννοια του δένδρου. Για παράδειγμα, 40 φορές περίπου μέσα στην Πεντάτευχο, σημαίνει *δένδρο* είτε πραγματικό, είτε ως σύμβολο του *δένδρου της ζωής* (π.χ. *Γεν. 2:17* & *3:22*). Έχει όμως και άλλες σημασίες που θα δούμε πιο κάτω.

Στην w:Καινή Διαθήκη, οι έννοιες της λέξης *ξύλο* που συναντάμε περιλαμβάνουν:

- Μια **γενική έννοια του υλικού ξύλου**, σε μορφή παροιμίας:

  "ότι ει εν τω υγρώ ξύλω ταύτα ποιούσιν, εν τω ξηρώ τι γένηται;", (*Λουκ.23:31*)

- Το **όργανο βασανισμού και φυλάκισης που είχε οπές για δέσμευση του τραχήλου, των χεριών και των ποδιών**

  "έβαλεν αυτούς εις την εσωτέραν φυλακήν και τους πόδας αυτών ησφαλίσατο εις το ξύλον" (*Πράξ. 16:24*)

- **Το δένδρο με συμβολική έννοια**

  "φαγείν εκ του ξύλου της ζωής" (*Αποκ. 2:7, 22:2* κ.ά.)

- Το **ρόπαλο** ή ένα **ξύλινο αντικείμενο το οποίο μπορεί να έχει διάφορα σχήματα**

  "μετ' αυτού όχλος πολύς μετά μαχαιρών και ξύλων" (*Ματθ. 26:47*)

Όταν πάλι η λέξη *ξύλον* χρησιμοποιείται στην Καινή Διαθήκη ως συνώνυμο του *σταυρού* χωρίς να προσδιορίζεται το σχήμα, όπως:

- *κρεμάσαντες επί ξύλου* (*Πρ. 5:30 & 10:39*)
- *τω σώματι αυτού επι το ξύλον* (*Α' Πέτρ. 2:24*)
- *καθελόντες από του ξύλου* (*Πρ. 13:29*)

Θα πρέπει να έχουμε υπόψην μας ότι η λέξη αυτή χρησιμοποιείται με σαφείς αναφορές στην w:Παλαιά Διαθήκη, γεγονός που φαίνεται στο παρακάτω χωρίο όπου ο Απ. Παύλος λέει:

επικατάρατος πας ο κρεμάμενος επί ξύλου (*Γαλ. 3:13*)

και παραθέτει έτσι από χωρίο του *Δευτερονόμιου* και συγκεκριμένα το:

κεκατηραμένος υπό Θεού πας κρεμάμενος επι ξύλου (*Δευτ. 21:22-23*)

Η λέξη *ξύλον* όμως, στη w:Μετάφραση των Εβδομήκοντα, δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι υποννοεί κάποιο συγκεκριμένο σχήμα, αφού χρησιμοποιείται με πολλές σημασίες και μπορεί να εννοεί:

- Το **λατρευτικό ξύλινο είδωλο**:

"και τα είδωλα αυτών, ξύλον και λίθον" (*Δευτ. 29:16*, βλ. και *Ησ. 45:20* ή *Σολ. 14:1*)

- Το **βόσκημα ή τη χλόη ή τα χαμηλά φυτά που περιέχει ένας αγρός**:

"συν τω πληρώματι και ξύλον αγρού" (*Α' Χρ. 16:32*)

- Τη **σοδειά**, γενικά:

"εντείλωμαι τη ακρίδι καταφαγείν το ξύλον" (*Β' Χρ. 7:13*)

- Το **ξύλινο πλεούμενο σκάφος** [του Νώε][43]

"κατακλυζομένην γήν πάλιν διέσωσε σοφία, δι' ευτελούς ξύλου τον δίκαιον" (*Σολ. 10:4*)

- Το **όργανο βασανισμού και φυλάκισης που είχε οπές για δέσμευση του τραχήλου και των ποδιών**:

"έθετο δε εν ξύλω τον πόδα μου" (*Ιώβ 33:11*)

Όλα τα παραπάνω δείχνουν ότι, από τις ποικίλες έννοιες της λέξης *ξύλο* μέσα στις Γραφές αλλά και στην ελληνική γραμματεία, προκύπτει ότι δεν ήταν έννοια μονόσημη, ενώ με βάση τις ερμηνείες που της δίνονται, η λέξη αυτή θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί γενικά για κάθετι που ήταν κατασκευασμένο από ξύλο είτε ως απλή είτε ως σύνθετη κατασκευή. Κάτι τέτοιο δεν αποκλείει και τον ξύλινο σταυρό του Ιησού σε μορφή **Τ**, μια που το σχήμα αυτό επιβεβαιώνουν άλλωστε τόσες εξωτερικές μαρτυρίες χριστιανών ή εθνικών[44] , αιώνες πριν από τον Μ. Κωνσταντίνο που υποτίθεται ότι εισήγαγε το σχήμα αυτό.

Επίσης δεν θα πρέπει να ξεχνάμε και τις μαρτυρίες του *Σενέκα* (*Επιστολή 101, 12-14*) ή του *Διοδώρου Αλικαρνασσέως* (*Ρωμαϊκή αρχαιολογία, 69.1-2*) όπου με τη λέξη *ξύλον* προσδιορίζουν το ρωμαϊκό patibublum, το οποίο χαρακτηρίζεται από τις αρχαίες πηγές και τα λεξικά ως συνώνυμο του *σταυρού*.

Κάτι παρόμοιο βλέπουμε και στις *"Ωδές Σολομόντος"*, μια συλλογή από 42 ωδές που βρέθηκε από τον *Rendel Harris* το 1905 σε συριακό χειρόγραφο, και χρονολογείται από τα τέλη του 1ου αιώνα έως τις αρχές του 2ου αιώνα μ.Χ.

Στην *ωδή αρ. 27*, συναντάμε την ταύτιση του Σταυρού και του δένδρου σύμφωνα με τη μετάφραση του *Charlesworth J. H.* για την γνωστή έκδοση *"The Odes of Solomon"*,Clarendon Press-Oxford, του έτους 1973.

> *"I extended my hands and hallowed my Lord. For the expansion of my hands is His sign. And my extension is the upright cross."*

που σημαίνει:

> *"Εξέτεινα τα χέρια μου και αγίασα τον Κύριο. Γιατί η επέκταση/άνοιγμα των χεριών μου, είναι το σημείο Του. Και η έκταση μου είναι ο Σταυρός".*

Το ενδιαφέρον σημείο είναι ότι στα συριακά, η λέξη που χρησιμοποιείται για τον μεταφρασμένο όρο *Σταυρός*, είναι ίδια με τη λέξη *Δένδρο*, η οποία όμως λέξη στη συριακή γραμματεία χρησιμοποιείται για τον σταυρό του Ιησού. Έτσι, εκτός από την έμμεση αναφορά στο σχήμα του σταυρού (αφού το σημείο το σταυρού δημιουργείται όταν βρισκόμαστε με τα χέρια σε έκταση) μας δίνεται ακόμη μία μαρτυρία σύνδεσης των βιβλικών όρων ***σταυρός=δένδρο-ξύλο*** μέσα στο ελληνορωμαϊκό περιβάλλον.

Τα σχέδια του *Justus Lipsius* και το σχήμα του Σταυρού

Ανάμεσα στα έργα του Φλαμανδού λόγιου, λατινιστή και ουμανιστή *Γιούστους Λίψιους* (*Justus Lipsius* 1547-1606), υπήρξαν και δύο μελέτες που αφορούσαν σταύρωση σε πάσσαλοκάποιες μάλλον αποκρουστικές συνήθειες της αρχαιότητας: η μία είχε ως θέμα τις μονομαχίες στα αμφιθέατρα της Ρώμης και η άλλη, τη σταύρωση, την πιο αποκρουστική μέθοδο θανάτωσης του αρχαίου κόσμου. Η ιστορική μονογραφία του με θέμα τον σταυρό, έργο του 1593, είχε τον τίτλο *De cruce* (Στο σταυρό), και περιελάμβανε τρία βιβλία, *Liber Primus*, *Secundus* και *Tres* όπου παρουσίαζε κείμενα και σχέδια που αφορούσαν στο σταυρικό θάνατο και το σταυρό με όλες τις διαφορετικές μορφές που είχε στην αρχαιότητα.

Στο προσκήνιο το έργο αυτό ήρθε καθώς σχετίστηκε με την επιχειρηματολογία του σχήματος του σταυρού. Σε ένα σχέδιο που βρίσκεται στη σελίδα 647 του *Liber Primus*, έχει ενδιαφέρον η απεικόνιση

ενός εκτελεστικού οργάνου που αποτελείται από έναν απλό όρθιο πάσσαλο (*crux simplex*). Η εικόνα αυτή κυκλοφόρησε αφήνοντας τη λανθασμένη εντύπωση ότι αυτός ήταν ο σταυρός που ο *Lipsius* θεωρούσε πως σταυρώθηκε ο Ιησούς[45] .

Πάντως, στην απεικόνιση της εκτελεστικής αυτής μεθόδου, τα ενωμένα πάνω από το κεφάλι χέρια του θύματος καρφώνονται με ένα μόνο καρφί. Καθώς πολύ συχνά επικαλούνται αυτό το σχέδιο υποστηρικτές της άποψης ότι: *σταυρός Ιησού=πάσσαλος*, ο τρόπος σταύρωσης που εικονίζεται εκεί, έρχεται σε αντίθεση με την ευαγγελική μαρτυρία:

"ο δε είπεν αυτοίς. εάν μη ίδω εν ταις χερσίν αυτού τον τύπον των ήλων ..." (Ιω. 20:24)

όπου σαφώς στη φράση αυτή αναφέρονται σημάδια από ***καρφιά*** (πληθ.) στα χέρια, ενώ σύμφωνα με το σχέδιο του *Lipsius*, θα χρειαζόταν ένα μόνο καρφί.

Επίσης η μαρτυρία του *Ματθ. 27:36-37*: *"επέθηκαν **επάνω της κεφαλής αυτού** την αιτίαν αυτού γεγραμμένην. ούτος εστιν Ιησούς ο βασιλεύς των Ιουδαίων"*,

δεν ταιριάζει στην περιγραφή αυτή καθώς δεν υπάρχει χώρος επάνω από το κεφάλι του σταυρωμένου για την τοποθέτηση μίας επιγραφής που θα έκανε ορατό στους θεατές τον λόγο της σταύρωσής του. Έτσι, η περιγραφή κανονικά θα έπρεπε να αναφέρει ***επάνω από τα χέρια του*** ώστε το κείμενο να απεικονίζει την ακριβή εικόνα.

Εξάλλου, στο έργο του αυτό ο συγγραφέας παρουσιάζει ποικιλία από σταυρικά σχέδια σε σχήμα **Χ** (*crux decussata*), σε σχήμα **Τ** (*crux commissa*), πασσάλους και διάφορα άλλα, ενώ στη σελίδα 47 του *Liber Secundus* αυτής της έκδοσης, ο Lipsius παρουσιάζει τον σταυρό που κατά την αντίληψη του σταυρώθηκε ο Ιησούς και απεικονίζει εκεί ένα σχέδιο εσταυρωμένου σε crux immissa ([†]), το οποίο συνοδεύει από αναφορές στον Ειρηναίο και τον Τερτυλλιανό και τις μαρτυρίες τους για τον σταυρό του Ιησού[46] .

Πάντως ο *Justus Lipsius* φρόντισε να απεικονίσει όλα σχεδόν τα σχήματα σταυρών που παρουσιάζουν οι αρχαίες μαρτυρίες των εκκλησιαστικών συγγραφέων και πρέπει να επισημανθεί ότι όλες παρουσιάζουν ενότητα επάνω σε ένα και μοναδικό σταυρικό μοτίβο:

Υπάρχει πάντα ένας οριζόντιος και ένας κάθετος άξονας, και όχι μόνο ο κάθετος, όπως θα ήταν μια πιθανή σταύρωση σε *crux simplex*.

Τα σχέδια αυτά, αναδημοσιεύονται στο βιβλίο *Closet Devotions* του *Richard Rambuss*, με τον υπότιτλο *"φυσικά σταυρικά σχήματα"*[47] και πολλά από αυτά είναι παρμένα από τις μαρτυρίες για τον *σταυρό* που έχουν δώσει οι αρχαίοι εκκλησιαστικοί συγγραφείς και ήδη έχουν αποτυπωθεί σε προηγούμενες παραγράφους.

Οι αρχαίες μαρτυρίες για το σχήμα και τη θεολογία του Σταυρού του Ιησού Χριστού

Έτσι, είναι σημαντικό να βρεθούν και να συγκεντρωθούν όλες εκείνες οι μαρτυρίες από τους πρώτους αιώνες και τουλάχιστον πριν τον Μ. Κωνσταντίνο, όπου να προσδιορίζεται σε τι σχήματος εκτελεστικό όργανο σταυρώθηκε ο Ιησούς.

Οι πηγές αυτές είναι πράγματι αρκετές και προσδιορίζουν όχι μόνο το σχήμα του Σταυρού του Ιησού, αλλά και την σπουδαία θεολογική αξία και τιμή που από πολύ νωρίς η αρχαία εκκλησία έδινε στο σχήμα αυτό. Με χρονολογική σειρά οι μαρτυρίες των αρχαίων κειμένων για το σχήμα του σταυρού του Ιησού προέρχονται από τις παρακάτω χριστιανικές και εξωχριστιανικές πηγές που θα αναφερθούν αναλυτικά:

- ***Ευαγγέλια*** (1ος αιώνας)
- ***Επιστολή Βαρνάβα*** (τέλη 1ου έως αρχές 2ου αιώνα, από το 70-130 μ.Χ.)
- ***Ωδές Σολομώντος*** (τέλη 1ου έως τέλη 2ου αιώνα μ.Χ.)
- ***Ιουστίνος*** (μέσα του 2ου αιώνα μ.Χ.)
- ***Σιβυλλικοί χρησμοί*** (2ος έως 3ος αιώνας μ.Χ.)
- ***Κέλσος*** (μέσα προς τέλη του 2ου αιώνα μ.Χ.)
- ***Πράξεις Πέτρου*** (τέλη του 2ου αιώνα μ.Χ.)

- ***Ειρηναίος*** (τέλη του 2ου αιώνα μ.Χ.)
- ***Λουκιανός*** (τέλη του 2ου αιώνα μ.Χ.)
- ***Ιππόλυτος*** (τέλη 2ου, αρχές 3ου αιώνα μ.Χ.)
- ***Μινούκιος Φήλιξ Μάρκος*** (αρχές 3ου αιώνα μ.Χ.)
- ***Τερτυλλιανός*** (αρχές 3ου αιώνα μ.Χ.)
- ***Ωριγένης*** (αρχές 3ου αιώνα μ.Χ.)

Ας δούμε αναλυτικά όλες τις αρχαίες μαρτυρίες για το σχήμα του σταυρού του Ιησού:

Τα Ευαγγέλια για το σχήμα του σταυρού (1ος αιώνας)

α) Ματθ. 27:36-37

"και καθήμενοι ετήρουν αυτόν εκεί. και ***επέθηκαν επάνω της κεφαλής αυτού*** *την αιτίαν αυτού γεγραμμένην. ούτος εστιν Ιησούς ο βασιλεύς των Ιουδαίων".*

Όπως αναφέρθηκε πιο πριν, αν η σταύρωση γινόταν σε πάσσαλο, τότε τα χέρια του Ιησού θα ήταν δεμένα επάνω από το κεφάλι του και η προφανής θέση της επιγραφής θα αναφερόταν ως *"επάνω από τα χέρια του"*.

β) Ιωάν. 20:24

"ο δε είπεν αυτοίς. εάν μη ίδω εν ταις χερσίν *αυτού τον τύπον* ***των ήλων****".*

Είναι σαφής η αναφορά του Θωμά σε καρφιά (πληθυντικός) στα χέρια του Χριστού. Δεν μιλά για ένα καρφί στα δύο χέρια όπως θα συνέβαινε στην περίπτωση σταύρωσης σε πάσσαλο με τα δύο χέρια ενωμένα επάνω από το κεφάλι.

γ) Ιωάν. 21:18-19

"όταν δε γηράσης, ***εκτενείς τας χείρας σου****, και άλλος σε ζώσει, και οίσει όπου ου θέλεις.* ***τούτο δε είπε σημαίνων ποίω θανάτω δοξάσει τον Θεόν****".*

Στο χωρίο αυτό ο Ιησούς, αναφέρεται στον μελλοντικό θάνατο του Πέτρου. Σύμφωνα με την παράδοση της Ορθόδοξης εκκλησίας, ο Πέτρος μαρτύρησε με σταυρικό θάνατο το 67 μ.Χ. στη w:Ρώμη επί Νέρωνα. Η έκφραση *"σημαίνων ποίω θανάτω"* μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το *"εκτενείς τας χείρας σου"* αναφέρεται σε τρόπο/μέθοδο εκτέλεσης. Καθώς το **εκτείνω** σημαίνει **"απλώνω προς τα έξω"**, **"έχω** [τα χέρια μου] **σε έκταση"**, η αναφορά θυμίζει τη ρωμαϊκή σταύρωση με patibulum σύμφωνα με αρκετούς μελετητές[48] .

Η μαρτυρία της *"Επιστολής Βαρνάβα"* (70-130 μ.Χ.)

α) "Ότι δε ο σταυρός ***εν τω Τ*** *ήμελλεν έχειν την χάριν,* ***λέγει και τους 'τριακόσιους'****."*

(*Επ. Βαρνάβα 9.8b*)

Εδώ, ξεκάθαρα αναφέρεται το σχήμα **Τ** ως το σχήμα του Σταυρού, και επιβεβαιώνει αυτό για δεύτερη φορά όταν αναφέρει πως το σχήμα του Σταυρού *"λέγει και τους 300"* όπου το συνδέει με το ελληνικό αριθμητικό **τ'** που αντιστοιχεί στον αριθμό 300 (περισσότερες λεπτομέρειες αναλύθηκαν νωρίτερα).

β) "λέγει εις την καρδίαν Μωϋσέως το πνεύμα, ***ίνα ποίηση τύπον σταυρού*** *[...] Τίθησιν ούν Μωυσής εν έφ' εν όπλον έν μέσω της πυγμής,* ***και σταθείς υψηλότερος πάντων εξέτεινεν τας χείρας****, και ούτως πάλιν ενίκα ό Ισραήλ. Είτα, οπόταν καθείλεν, πάλιν έθανατούντο."*

(*Επ. Βαρνάβα 12.2-3*)

Η μαρτυρία αυτή μας δείχνει ότι σχηματίζουμε το σχήμα του Σταυρού όταν σταθούμε με τα χέρια μας σε έκταση. Επίσης το απόσπασμα φανερώνει ότι ο Σταυρός ήταν σύμβολο που έδειχνε την εύνοια του Θεού. Όταν ο Μωϋσής εξέτεινε τα χέρια του σχηματίζοντας σταυρό, νικούσε ο Ισραήλ ενώ όταν τα κατέβαζε τους θανάτωναν και πάλι.

Ωδές Σολομώντος (τέλη 1ου έως τέλη 2ου αιώνα μ.Χ.)

"Εξέτεινα τα χέρια μου και αγίασα τον Κύριο. Γιατί η επέκταση/άνοιγμα των χεριών μου, είναι το σημείο Του. Και η έκταση μου είναι ο Σταυρός".

(*Ωδές Σολομώντος, 27*)

Στην ωδή αρ. 27, συναντάμε την αναφορά στο σχήμα του σταυρού που δημιουργείται όταν βρισκόμαστε με τα χέρια μας σε έκταση. Ο συγγραφέας όχι μόνο δεν αισθάνεται ότι προσβάλει τον Θεό, αλλά αντίθετα τον αγιάζει και τον θεωρεί *σημείο του*.

Η μαρτυρία του Ιουστίνου (μέσα του 2ου αιώνα μ.Χ.)

Ο εκκλησιαστικός συγγραφέας και απολογητής w:Ιουστίνος γράφει:

*α) "Μωυσής ηύχετο τώ θεώ **τάς χείρας εκατέρως έκπετάσας**, **Ώρ δε και Ααρών υπεβάσταζον** αυτάς πανήμαρ, **ίνα μη κοπωθέντος αυτού χαλασθώσιν**. ει γαρ ένεδεδώκει τι **του σχήματος τούτου του τον σταυρόν μιμούμενου**, ώς γέγραπται εν ταις Μωυσέως γραφαΐς: ό λαός ήττάτο: ει δε έν τή τάξει έμενε ταύτη, Άμαλήκ ενικάτο τοσούτον, και ισχύων **δια του σταυρού ίσχυεν**."*

(*Ιουστίνος, Τρύφων, 90.4*)

Στην αναφορά αυτή του Ιουστίνου, ο Μωϋσής προσευχόταν στον Θεό με τα χέρια ανοιχτά, σε έκταση υποβασταζόμενος από τους *Ωρ* και ο *Ααρών* ώστε ακόμη κι αν εκείνος κουραζόταν, να μην σταματούσε να μιμείται το σχήμα του σταυρού μην τυχόν και αφανισθούν στη μάχη.

β) :"[...] το σταυρωθήναι εμιμήσαντο [...]ως προείπεν ο προφήτης, το μέγιστον σύμβολον της ισχύος και αρχής αυτού υπάρχει [...] κατανοήσατε γαρ πάντα τα έν τω κόσμω, ει άνευ του σχήματος τούτου διοικείται η κοινωνίαν έχειν δύναται. Θάλασσα μεν γάρ ου τέμνεται, ην μή τούτο το τρόπαιον, ο καλείται Ιστίον, έν τη νηί σώον μείνη" [...] το δε ανθρώπειον σχήμα [...] τω ορθόν τε είναι και έκτασιν χειρών έχειν και εν τω προσώπω από του μετωπίου τεταμένον τον λεγόμενον μυξωτήρα φέρειν [...] και ουδέν άλλο δείκνυσιν ή το σχήμα τού σταυρού".

(*Ιουστίνος, Απολογία, 55.1-4*)

Εκτός από τις περιγραφές το σχήματος του Σταυρού που αναλύθηκαν νωρίτερα, το σύμβολο αυτό θεωρείται *μέγιστον σύμβολον της ισχύος και αρχής* και όχι κάτι που γεννά αποστροφή.

Σιβυλλικοί χρησμοί (2ος-3ος αιώνας μ.Χ.)

Οι *Σιβυλλικοί χρησμοί* είναι w:απόκρυφα αποκαλυπτικά κείμενα που περιέχονται σε 14 συνολικά βιβλία. Από αυτά, στα βιβλία 6 & 7 περιέχονται πρωτότυπα χριστιανικά κείμενα που ήταν γνωστά στον Λακτάντιο στα τέλη του 3ου αιώνα μ.Χ.[49] , ενώ στο βιβλίο 8, περιέχονται χριστιανικές διασκευές ιουδαϊκών χρησμών[50] που χρονολογούνται στον 2ο μ.Χ. αιώνα. Μέσα στα κείμενα αυτά αναφέρεται:

"ώ ξύλον ώ μακαριστόν, έφ' ου θεός έξετανύσθη"

(*Συβιλ. Χρ. 6.26*)

Σε όλη την έκταση των σιβυλλικών χρησμών που σήμερα γνωρίζουμε ότι γράφτηκαν από χριστιανούς, η θεματολογία αφορά στο χριστολογικό περιεχόμενο των ευαγγελίων. Η λέξη *ξύλον* αφορά το σταυρικό όργανο στο οποίο θανατώθηκε ο Ιησούς, ο οποίος ονομάζεται επανειλημμένα μέσα στα κείμενα ως Θεός, Σωτήρας, γεννημένος εκ παρθένου. Έτσι, η αναφορά αυτή είναι μια περιγραφή του σταυρικού του θανάτου στο *ξύλο* επάνω στο οποίο *εκτάθηκε* όταν θανατώθηκε. Το *ξύλο*, η λέξη που σχετίζεται στην Καινή Διαθήκη με το σταυρό, δεν απαξιώνεται αλλά χαρακτηρίζεται *μακαριστόν*.

Οι μαρτυρίες Κέλσου-Λουκιανού-Ωριγένη

Ο Κέλσος έγραψε περίπου το 170-180 μ.Χ. ένα αντιχριστιανικό έργο που ονομάζεται *"Αληθής λόγος"* και ο w:Ωριγένης μετά από λίγες δεκαετίες, στις αρχές του 3ου αιώνα μ.Χ. απάντησε πρόταση-πρόταση στα επιχειρήματα του Κέλσου με το απολογητικό του έργο ***"Κατά Κέλσου"***. Εξαιτίας αυτού, μας σώζονται σήμερα τα 3/4 από το έργο του Κέλσου παρόλο που το πρωτότυπο έχει χαθεί.

Όπως λοιπόν σώζει ο Ωριγένης, ο w:Κέλσος μέσα στο έργο του αναφέρει σε διάφορα σημεία την εκτέλεση του Ιησού ως Ανασκολοπισμό:

> *"Είτα φησιν ο Κέλσος:* ***Τι φησι και ανασκολοπιζομένου του σώματος;"***
>
> *(Ωριγένης, Κατά Κέλσου 2.36)*

Ο ίδιος ο Ωριγένης στο δικό του έργο βεβαιώνει από την πλευρά των Χριστιανών την ταύτιση των δύο όρων Σταύρωση = Ανασκολοπισμός:

> *"και "Κράξας φωνή μεγάλη αφήκε το πνεύμα", προλαβών τους* ***επί των ανασκολοπιζομένων δήμιους, υποτέμνοντας τά σκέλη των σταυρουμένων"***
>
> *(Ωριγένης, Κατά Κέλσου, 3.32.20)*

Την ίδια αυτή εννοιολογική ταύτιση του *Σταυρού* με τον *Σκόλοπα* κάνει και σε άλλο σημείο ο Ωριγένης γράφοντας για τον θάνατο του Ιησού:

> ***"σταυρωθήναι*** *τον Ιησούν" (Κατά Κέλσου 3.56.27)* **και** *"υπομείναι το* ***επί σκόλοπος κρεμασθήναι****" (Κατά Κέλσου 2.69.50)*

Μάλιστα, με τους δύο αυτούς όρους, ο Ωριγένης αναφέρεται σε σταυρό σχήματος **Τ**:

> *"τα αρχαία στοιχεία εμφερές έχειν το* ***Θαυ τω του σταυρού χαρακτήρι****"*
>
> *(Ωριγένη, Εκλογαί εις τον Ιεζεκιήλ, 9.4)*

Όλα τα παραπάνω είναι πολύ σημαντικά όταν συνδυαστούν με τις μαρτυρίες του Λουκιανού που έγραψε την ίδια περίπου εποχή με τον Κέλσο. Ο Λουκιανός, κάνοντας μια άμεση αναφορά στα γεγονότα της Καινής Διαθήκης και στη σταύρωση, περιγράφει τον Ιησού ως *"εν τη Παλαιστίνη ανασκολοπισθέντα"* (*Περί της Περεγρίνου τελευτής, 11.11*).

Χρησιμοποιεί έτσι το *ανασκολοπίζω* για τον Ιησού, όρος που χρησιμοποιήθηκε και από τον Κέλσο και από τον Ωριγένη, ενώ στο έργο του *Δίκη Φωνηέντων*, ο Λουκιανός μας εξηγεί τι ακριβώς εννοούσε όταν αναφερόταν σε *ανασκολοπισμό*:

> ***"το Ταυ*** *ες το των στοιχείων γένος παρήγαγε:* ***τω γαρ τούτου σώματι*** *φασι τους τυράννους ακολουθήσαντας και* ***μιμησαμένους αυτού το πλάσμα*** *έπειτα* ***σχήματι τοιούτου ξύλα τεκτήναντας ανθρώπους ανασκολοπίζειν επ' αυτά:*** *από δε τούτου και τω τεχνήματι τω πονηρω την πονηράν επωνυμίαν συνελθείν. Τούτων ούν απάντων ένεκα πόσων θανάτων το Ταυ άξιον είναι νομίζετε;"*
>
> *(Δίκη Φωνηέντων, 12.4-13)*

Οι τύραννοι λοιπόν, παρατηρώντας τη μορφή του γράμματος **Τ**, αντέγραψαν το σχήμα του και έφτιαξαν μία ξύλινη κατασκευή για να *ανασκολοπίζουν* ανθρώπους επάνω σ' αυτά και έτσι ο ανασκολοπισμός γινόταν σε όργανο με σχήμα **Τ**.

Εκτός αυτού όμως, ο Λουκιανός μας εξηγεί με σαφήνεια την μέθοδο του σταυρικού μαρτυρίου και το σχήμα του σταυρού, επιβεβαιώνοντας τη μορφή που αποδεχόμαστε για τον σταυρό σήμερα:

> *"ει δοκεί κατά μέσον ενταύθα που υπέρ της φάραγγος ανεσταυρώσθω εκπετασθείς τω χείρε από τουτουι του κρημνού προς τον εναντίον […] και όλως επικαιρότατος αν ο σταυρός γένοιτο, […] αλλ' όρεγε την δεξιών: συ δε, ω Ήφαιστε, κατάκλειε και προσήλου και την σφύραν ερρωμένως κατάφερε, δος και την ετέραν: κατειλήφθω ευ μάλα και αύτη. ευ έχει."*
>
> *(Λουκιανού, Προμηθέας,1-2)*

δηλαδή:

- Ο μελοθάνατος τοποθετούνταν με τα χέρια ανοιχτά
- Η προσάρτησή του γινόταν με καρφιά
- Ο δήμιος κάρφωνε με σφυρί τα σε έκταση χέρια του καταδικασμένου επάνω στο σταυρό

Έτσι, ο ανασκολοπισμός του Ιησού που αναφέρει ο w:Κέλσος, ο w:Λουκιανός και ο w:Ωριγένης, είχε την ίδια έννοια με την *σταύρωση* που μας αναφέρει ο Λουκιανός και ο Ωριγένης[51] και μάλιστα έγινε σε σταυρό με σχήμα **Τ**.

Άρα, είτε ο Ιησούς πούμε ότι σταυρώθηκε, είτε πούμε ότι ανασκολοπίσθηκε, αυτό έγινε ως εξής:

> Αφού πρώτα τοποθετήθηκε σε ένα σταυρό με σχήμα **Τ** με τα χέρια ανοιχτά και σε έκταση, καρφώθηκε επάνω στο ξύλινο αυτό όργανο με τη βοήθεια σφυριού.

Τελικά, ο συνδυασμός όλων των μαρτυριών μας δίνει μια σημαντική εξωχριστιανική μαρτυρία που μαζί με τις χριστιανικές μας δίνουν καθαρά ποιο ήταν το σχήμα του Σταυρού πολύ πριν την έλευση του Μ. Κωνσταντίνου.

Η μαρτυρία στις *"Πράξεις Πέτρου"* (τέλη του 2ου αιώνα μ.Χ.)

Πράξεις Πέτρου ονομάζεται το απόκρυφο χριστιανικό κείμενο που γράφτηκε στη Ρώμη ή τη Μικρασία, στο τέλος του 2ου αι. μ.Χ. (πιθανόν μεταξύ 180 και 190). Σε κάποιο σημείο του, γίνεται μια σαφής αναφορά στο σχήμα του σταυρού:

> *"Ίνα λόγος ή τούτο **το ορθόν ξύλον, εφ' ω εσταύρωμαι:** ήχος δε **το πλάγιον** έστιν, ανθρώπου φύσις: **ο δε ήλος ο συνεχών έπι τω ορθώ ξύλω το πλάγιον κατά μέσου**, η επιστροφή και η μετάνοια του άνθρωπου."*
>
> (*Πράξεις Πέτρου, 38*)

Στο κείμενο αυτό, ο συγγραφέας αναφέρεται διαρκώς στη διδασκαλία, το πάθος και τον σταυρό του Ιησού ως γεγονότα ιστορικά. Έτσι, εκτός από την περιγραφή του σταυρού ως οργάνου που αποτελείται από έναν κάθετο και έναν οριζόντιο ξύλινο άξονα, ο ίδιος ο σταυρός αντί για αρνητικά αισθήματα, χρησιμοποιείται ως ένα σύμβολο μετανοίας και επιστροφής του ανθρώπου στον Θεό.

Η μαρτυρία Ειρηναίου (τέλη του 2ου αιώνα μ.Χ.)

Ο Ειρηναίος, αντιρρητικός και αντιγνωστικός χριστιανός συγγραφέας του 2ου αιώνα μ.Χ. εκτός άλλων, έγραψε και το σημαντικό έργο *"Έλεγχος και ανατροπή της ψευδωνύμου γνώσεως"* (συντετμημένο: *"Κατά Αιρέσεων"*), με το οποίο πολεμά τον γνωστικισμό. Εκεί περιγράφει τον Σταυρό όπως ακριβώς τον γνωρίζουμε κι εμείς σήμερα:

> *"The very form of the cross, has five extremities, two in length, two in breadth, and one in the middle, on which [last] the person rests who is fixed by the nails."*[52]
>
> (*Κατά αιρέσεων , II, 24.4*)

που σημαίνει:

> *"Το ίδιο το σχήμα του Σταυρού, διαθέτει πέντε άκρα: δύο κατά μήκος, δύο κατά πλάτος, και ένα στο κέντρο του, επάνω στο οποίο ευρίσκεται εκείνος που είναι καθηλωμένος με τα καρφιά."*
>
> (*Κατά αιρέσεων , II, 24.4*)

Η μαρτυρία του Ιππολύτου (τέλη 2ου, αρχές 3ου αιώνα μ.Χ.)

Ο w:Ιππόλυτος, ένας από τους σημαντικότερους εκκλησιαστικούς συγγραφείς, μαθητής του Ειρηναίου και φίλος του Ωριγένη γράφει στα τέλη του 2ου αιώνα μ.Χ.:

"Το μεν ενδύσασθαι αυτόν την στολήν, σημαίνει ως έμελλεν ο λόγος την σάρκα ενδύσεσθαι, το δε περιθείναι τα δέρματα των ερίφων περί τους βραχίονας αυτού, δηλοί ότι τας πάντων ημών αμαρτίας αυτός ανέλαβεν, ***εν τω σταυρω τας χείρας και τους βραχίονας εκπετάσας****."*

(Ιππόλυτος, "Υπόμνημα εις τας ευλογίας του Ισαάκ και του Ιακώβ", 20)

Μας δίνει έτσι μία ακόμη μαρτυρία για το σχήμα του σταυρού.

Ο Μινούκιος Φήλιξ Μάρκος για το σχήμα του σταυρού (αρχές 3ου αιώνα μ.Χ.)

Ο Μινούκιος Φήλιξ ήταν λατίνος συγγραφέας αφρικανικής καταγωγής. Στον διάλογό του *Octavius*, ένας νεοφώτιστος στον χριστιανισμό, ο Οκτάβιος, ανασκευάζει τις αντιρρήσεις του ειδωλολάτρη Καικιλίου, και καταρρίπτει με ηρεμία τις κατηγορίες εναντίον των χριστιανών. Μέσα στα κείμενα του, βρίσκουμε και αναφορές στο σχήμα του σταυρού:

"We assuredly see the sign of a cross, naturally, in the ship when it is carried along with swelling sails, when it glides forward with expanded oars; and when the military yoke is lifted up, it is the sign of a cross; and when a man adores God with a pure mind, with hands outstretched. Thus the sign of the cross either is sustained by a natural reason[53] *"*

(Octavius, 29)

που σημαίνει:

"Αναγνωρίζουμε το σημείο του Σταυρού εκ φύσεως, επί του πλοίου όταν αυτό κινείται με φουσκωμένα τα πανιά του, καθώς γλιστρά προχωρώντας με τα κουπιά του εκτεταμένα. Επίσης, όταν το στρατιωτικό έμβλημα σηκωθεί, είναι το σημείο του σταυρού, όπως και όταν ένας άνθρωπος λατρεύει τον Θεό με καθαρό νού, με τα χέρια του σε έκταση."

(Octavius, 29)

Η μαρτυρία του Τερτυλλιανού (αρχές 3ου αιώνα μ.Χ.)

Ο Εκκλησιαστικός συγγραφέας w:Τερτυλλιανός (γεν. 155 μ.Χ.) σπούδασε νομικά και ελληνική και λατινική φιλολογία στην πατρίδα του και από θαυμασμό προς το θάρρος των χριστιανών στους διωγμούς, έγινε χριστιανός και ο ίδιος. Έγραψε πολλά συγγράμματα, ανάμεσά τους και μελέτες κατά των, κατά την αντίληψη του, αιρετικών. Στο έργο του *Κατά Μαρκίωνος* αναφέρει για το σχήμα του Σταυρού:

"the Greek letter Tau and our own letter T is the very form of the cross, which He predicted would be the sign on our foreheads in the true Catholic Jerusalem[54] *."*

(Adversus Marcionem, III,22)

που σημαίνει:

*"****το Ελληνικό γράμμα Ταυ και το δικό μας γράμμα 'Τ' είναι ολόιδιο με το σχήμα του Σταυρού****, που ο ίδιος είχε προβλέψει πως θα γινόταν το σημείο στα μέτωπά μας, στην αληθινή καθολική Ιερουσαλήμ."*

(Κατά Μαρκίωνος, III,22)

Άλλη μια σαφής μαρτυρία για το σχήμα του σταυρού, που η συγγραφή της χρονολογείται έναν ολόκληρο αιώνα πριν το διάταγμα ανεξιθρησκείας του Μεγάλου Κωνσταντίνου και άρα αποδεικνύει όπως και οι προηγούμενες, ότι το σχήμα του Σταυρού δεν ήταν ούτε επινόηση, ούτε εφεύρεση του αυτοκράτορα.

Σταυρός και αρχαιολογία: ΑΛΕΞΑΜΕΝΟC CEBETE ΘΕΟΝ

Η ανακάλυψη και το περιεχόμενο

Το φθινόπωρο του 1856, ο αρχαιολόγος Raffaelle Garrucci, βρήκε σε θάλαμο οικοδομήματος που ανήκε στα αυτοκρατορικά ανάκτορα του Παλατινού Λόφου της Ρώμης, ένα γελοιογραφικό εντοίχιο ακιδογράφημα που παριστάνει άντρα ή αγόρι σε στάση προσευχής[55] να αποδίδει λατρεία[56] σε εσταυρωμένο με κεφαλή γαϊδουριού, και με τη συνοδευτική ελληνική επιγραφή «ΑΛΕΞΑΜΕΝΟC CEBETE ΘΕΟΝ»[57] , το οποίο μπορεί να αναγνωσθεί είτε «*Αλεξαμενός, να σέβεστε τον θεό*» είτε «*ο Αλεξαμενός σέβεται τον θεό [του]*»[58] . Πάνω από το αριστερό χέρι του εσταυρωμένου που διακωμωδεί τον Χριστό επάνω στο σταυρό[59] είναι γραμμένο ένα «Υ» που έχει ερμηνευθεί και ως επιφώνημα βογκητού το οποίο προστέθηκε αργότερα[60] . Σε διπλανό θάλαμο βρέθηκε χαραγμένη η λατινική επιγραφή «ALEXAMENOS FIDELIS», δηλαδή «Αλεξαμενός πιστός». Σύμφωνα με τον *Richard Tyrwhitt*, το ακιδογράφημα αποτελεί προϊόν *ειδωλολατρικής κακεντρέχειας* και παριστάνει άντρα ή αγόρι να αποδίδει λατρεία σε σύνηθη παγανιστική στάση[61] .

Τόπος, χρονολόγηση και ερμηνείες

Το εντοίχιο ακιδογράφημα που χρονολογείται στην εποχή Ρωμαίου αυτοκράτορα Σεπτίμιου Σεβήρου (w:193–w:211 μ.Χ.)[62] βρέθηκε σε θάλαμο τον οποίο μερίδα αρχαιολόγων τον θεωρεί ως κτίριο στρατωνισμού της ανακτορικής φρουράς, ενώ άλλοι τον χαρακτηρίζουν ως *παιδαγωγείο*, αυτοκρατορικό δηλαδή σχολείο όπου μαθήτευαν έφηβοι ευγενών οικογενειών προοριζόμενοι για τα ανώτατα αξιώματα της αυτοκρατορίας. Αν και χρονολογείται συνήθως λίγο μετά το 200 μ.Χ., στην πραγματικότητα «δεν μπορεί να δοθεί καμία συγκεκριμένη χρονολογία για αυτό το σχεδίασμα»[63] παρά μόνο εκτιμήσεις.

Έτσι, εκτιμάται ότι ο χρόνος του χαράγματος αυτού θα πρέπει να τοποθετηθεί σε μια εποχή όπου οι εχθροί των Χριστιανών δεν μπορούσαν ούτε να τους θανατώσουν, ούτε να προκαλέσουν την απομάκρυνση τους από έναν τομέα εμπιστοσύνης όπως η ανακτορική φρουρά ή ένα αυτοκρατορικό σχολείο προορισμένο να αναδείξει μελλοντικούς αξιωματούχους, κι έτσι έμεναν στα πειράγματα. Έτσι είναι πιθανό να πρόκειται για την εποχή των αυτοκρατόρων Αντωνίνου Πίου (138-161) ή του Μακρίνου (217-218) ή, το πιθανότερο, του Αλεξάνδρου Σεβήρου (222-235), οι οποίοι έδειξαν ανεκτικότητα προς τη χριστιανική πίστη.

Ένα επιπλέον στοιχείο χρονολόγησης μάς δίνει η εσταυρωμένη μορφή του ακιδογραφήματος που έχει κεφαλή όνου. Ο w:Μινούκιος Φήλιξ Μάρκος (αρχές 3ου αιώνα μ.Χ.) στο έργο του *Octavius* (9.4), κάνει σχετικές αναφορές υπεράσπισης των Χριστιανών ενάντια στην *ονολατρεία*, ενώ στο ίδιο πνεύμα κινείται και το έργο του Τερτυλλιανού, *Ad nationes* (Προς τα Έθνη), όπου στο πρώτο από τα δύο βιβλία, ο Τερτυλλιανός ασχολείται μεταξύ άλλων, με τις κατηγορίες ότι δήθεν οι Χριστιανοί λατρεύουν ως θεό το κεφάλι του γαϊδάρου (*Ad Nat. 1.14*). Ο w:Φλάβιος Ιώσηπος έγραφε σχετικά: «Μέσα στον ναό αυτό, ο Απίων έχει το θράσος να υποστηρίζει ότι οι Ιουδαίοι διατηρούν το κεφάλι ενός γαϊδάρου (*asini caput*), ότι λατρεύουν αυτό το ζώο και υποκλίνονται μπροστά του με μεγάλο σεβασμό»[64] . Και απαντά λίγο πιο κάτω: «Εμείς οι Ιουδαίοι δεν τιμούμε ούτε λατρεύουμε γαϊδάρους»[65] . Δεν υπάρχουν βεβαίως ιστορικές αναφορές ότι οι Εβραίοι λάτρευαν κάποιο εσταυρωμένο ή ανασκολοπισμένο γαϊδούρι και έτσι, όταν η κατηγορία της *ονολατρείας* περνάει στους χριστιανούς τους οποίους θεωρούσαν ιουδαϊκή w:αίρεση, αυτή τη φορά η μορφή του ανθρώπου με κεφάλι γαϊδάρου, βρίσκεται επάνω σε σταυρό, και έτσι αποτελεί μια σημαντική μαρτυρία που σχετίζεται σαφώς με τον χριστιανισμό και τον Ιησού Χριστό. Σύμφωνα με τη μομφή περί ονολατρείας από τους Εθνικούς ενάντια στους Ιουδαίους, οι Ιουδαίοι λάτρευαν μέσα στα Άγια των Αγίων του Ναού της Ιερουσαλήμ ένα γαϊδούρι, ένα πρόσωπο με κεφάλι γαϊδουριού ή μόνο το κεφάλι του γαϊδουριού. Κατ' αντιστοιχία, ο Χριστός —ο Υιός του Θεού των Ιουδαίων— θα μπορούσε να αναπαρασταθεί σε γελοιογραφία με μορφή γαϊδουριού[66] . Σημαντικό επίσης για τη χρονολόγηση του ακιδογραφήματος είναι το γεγονός ότι μετά τον 3ο αιώνα η κατηγόρια της ονολατρείας εξαφανίστηκε[67] .

Σύμφωνα με την πιθανότερη ερμηνεία[68] , ο *Αλεξαμενός*[69] ήταν Χριστιανός, Ρωμαίος φοιτητής/μαθητής, εκπαιδευόμενος δούλος ή στρατιώτης και σκοπός του μή χριστιανού συναδέλφου του που χάραξε τη γελοιογραφία και την επιγραφή της, ήταν προφανώς να πειράξει τον Αλεξαμενό, και να τον περιγελάσει.

Άλλοι αρχαιολόγοι διαφωνούν με την παραδοσιακή αυτή ερμηνεία διότι η απόδοση τιμής σε τέτοιες λατρευτικές απεικονίσεις θα ήταν απίθανη κατά τον τρίτο αιώνα καθώς τέτοιου είδους τιμές σε ομοιώματα άρχισαν να αποδίδονται από Χριστιανούς από τον τέταρτο ή πέμπτο αιώνα και μετά· κάποιοι το θεωρούν μάλιστα ως προσπάθεια προσέλκυσης τουριστών[70] . Σύμφωνα με άλλες ερμηνείες, το γκραφίτι αυτό αποτελεί απεικόνιση είτε προερχόμενη από Γνωστικούς, η οποία απεικονίζει θεότητα με κεφάλι τσακαλιού και σχετίζεται με τη λατρεία του αιγυπτιακού θεού Ανούβι[71] είτε Διονυσιακή αναπαράσταση της σταύρωσης της κατώτερης "ζωώδους" φύσης, την οποία συμβόλιζαν μέσω του γαϊδάρου[72] .

Αυτή η περιπαικτική απεικόνιση από έναν εναντιούμενο δύσκολα θα μπορούσε να θεωρηθεί απόδειξη του ότι ο σταυρός αποτελούσε πρωτοχριστιανικό σύμβολο, παρ' όλο που έχει ειπωθεί ότι η απεικόνιση αποτελεί μίμηση λατρευτικών σχημάτων που είχαν σε χρήση οι χριστιανοί[73] . Αν και δεν αποτελεί δείγμα πρωτοχριστιανικής τέχνης και άποψης για το σχήμα του σταυρού, αυτή η «αμφιλεγόμενη»[74] απεικόνιση θεωρείται ότι αποτελεί θύραθεν μαρτυρία που σχετίζεται με τη σταύρωση και το σχήμα του σταυρού του Ιησού, μια μαρτυρία που προέρχεται από τους Ρωμαίους "σταυρωτές" του και αντιπάλους του χριστιανισμού.

Φαινομενολογία της Θρησκείας και Ορθόδοξος Χριστιανισμός

Σύμφωνα με τον καθ. Τσάκωνα, ο όρος *δάνειο*, δεν γίνεται εύκολα αποδεκτός ειδικά από τη στιγμή που ένα φαινόμενο, έστω και αν διαθέτει εξωτερικές ομοιότητες με άλλα φαινόμενα, έχει απαλλαγεί από τα στοιχεία του πρότερου συμβολισμού του και χρησιμοποιείται με μία νέα διάσταση, σύμφωνη προς το νέο θρησκευτικό πλαίσιο[75] .

Σε σχέση με αυτό, ο Προτεστάντης λόγιος[76] **W**(illiam) **E**(dwy) **Vine** (w:1873–w:1949) προτείνει την εξής προσέγγιση: στο λεξικό του της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης και στο λήμμα *CROSS, CRUCIFY*[77] , κάνει πρώτα μια ιστορική αναδρομή σε παρόμοια με το σταυρό σύμβολα που λαοί με φυσιοκρατική και πολυθεϊστική θρησκεία είχαν υιοθετήσει. Κατόπιν, ασκώντας κριτική στις εκκλησίες που εντάσσονταν, όπως λέει, στο *αποστατικό εκκλησιαστικό σύστημα*[78] δηλώνει ότι επέτρεψαν σε προσήλυτους παγανιστές, να διατηρήσουν τα εμβλήματα και τα σύμβολά τους και από εκεί εισήχθη ο Σταυρός στον Χριστιανισμό έτσι όπως τον γνωρίζουμε σήμερα.

Το πρόβλημα που θίγει ο Vine σχετίζεται με τη Φαινομενολογία της Θρησκείας και τον λεγόμενο συγκρητισμό που σύμφωνα με τον καθ. Μ. Μπέγζο αφορά στη *"λογική της άκριτης συγχώνευσης ετερόκλητων θρησκευτικών παραδόσεων υπό ενιαία στέγη"* οπότε *"ελαχιστοποιούνται οι διαφορές μεταξύ των θρησκειών και των ομολογιών για να επιτευχθεί κάποιο συγκρητιστικό αμάλγαμα"*[79] .

Όμως, όπως γράφει ο Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας, Αναστάσιος και ομότιμος καθηγητής της Ιστορίας των Θρησκευμάτων του Πανεπιστημίου Αθηνών:

> *"Οι θρησκείες είναι οργανικά σύνολα και όχι αθροίσματα παραδόσεων και λατρευτικών εθίμων. Ο κίνδυνος της επιπόλαιης αναγνώσεως της φαινομενολογίας της θρησκείας έγκειται στην ταύτιση στοιχείων, που παρουσιάζονται και λειτουργούν σε διαφορετικά πλαίσια και συναρτήσεις. Οι θρησκείες είναι ζώντες οργανισμοί και σε κάθε θρησκεία τα επιμέρους βρίσκονται σε σχέση προς άλληλα. Δεν μπορούμε να απομονώσουμε μερικά σημεία από τη διδασκαλία και τη λατρεία τους και να τα ταυτίσουμε με παρόμοιες εκδηλώσεις άλλων θρησκειών, για να διατυπώσουμε ωραίες και εύκολες θεωρίες."*[80] .

Για τον Ορθόδοξο Χριστιανισμό, οι πηγές των συμβολισμών δεν σχετίζονται με τις "θύραθεν" διδασκαλίες:

> *"Δεδομένου ότι πηγαί και θεμελιώδεις προϋποθέσεις της Χριστιανικής και Βυζαντινής Αρχαιολογίας είναι η Αγία Γραφή, τα συγγράμματα των Πατέρων και Διδασκάλων της Εκκλησίας, τα Μαρτυρολόγια και οι βίοι Αγίων, τα εκκλησιαστικά βιβλία και η εν γένει εκκλησιαστική Γραμματεία, μάλιστα δε αυτά ταύτα τα*

χριστιανικά μνημεία, γίνεται φανερόν ότι...άνευ της [Θεολογίας]...είναι όλως αδύνατος η ορθή ερμηνεία και η κατανόησις των χριστιανικών και βυζαντινών μνημείων. Διά τούτο οι μακράν της Θεολογίας...ευρίσκουν παντού και πάντοτε επιδράσεις και δάνεια εκ του αρχαίου ειδωλολατρικού κόσμου, προκατειλημμένοι δε εκ της συγκριτικής μεθόδου και των θρησκειολογικών σχολών παραθεωρούν την θείαν Αποκάλυψιν, θεμελιώδη προϋπόθεσιν ερμηνείας της ιδιοτυπίας τής χριστιανικής τέχνης"[81] .

Σύμφωνα με την εκτίμηση αυτή, ο Σταυρός δεν είναι δυνατόν να εξομοιώνεται με κάποιο παγανιστικό σύμβολο, αφού συνδέεται με τον Χριστό και το σταυρικό του θάνατο στον Γολγοθά, άρα έχουμε διαφορετικό περιεχόμενο από το παγανιστικό σύμβολο[82] .

Εκείνοι που διαφωνούν με τις διατυπώσεις περί δανείου θεωρούν ότι το μοναδικό γεγονός που συντελεί στην αναγνώριση του Σταυρού ως *"εν των συμπαθέστερων θεμάτων της ορθοδόξου χριστιανικής θεολογίας και ευσέβειας"* είναι *"ο σταυρικός θάνατος του Ιησού. Είναι σαφές ότι* "εκείθεν δε και ο σταυρός"[83] .

Σύμφωνα με τον καθηγητή Κλασικής Φιλολογίας, *Walter Burkert*, δεν είναι δυνατόν ένα μεμονομένο μοτίβο να μας δώσει σύνδεση ανάμεσα σε διαφορετικά θρησκευτικά συστήματα:

"Τα μοτίβα...μπορούν να προβληθούν και να χρησιμοποιηθούν για να προκαλέσουν έκπληξη, αλλά όχι για να αποδείξουν οτιδήποτε: βρίσκουμε παντού τα ίδια σχεδόν μοτίβα και θέματα. Αντί, λοιπόν, να εξετάσουμε μεμονωμένα μοτίβα, θα πρέπει να εστιάσουμε την προσοχή μας σε πιο περίπλοκες δομές, στις οποίες η απλή σύμπτωση είναι λιγότερο πιθανή: σε ένα σύστημα θεοτήτων και σε μια βασική κοσμολογική ιδέα..."[84]

Με τον ίδιο τρόπο αντιμετωπίζει το θέμα των δανείων και ο καθηγητής *Charles Penglase*:

"Για να βεβαιωθούμε για μια επιρροή ή τουλάχιστον την πιθανότητα της επιρροής [...] είναι απαραίτητο να καθιερωθεί η ιστορική δυνατότητα της επιρροής, και έπειτα, τα παράλληλα μεταξύ των ιστοριών να εκπληρώνουν ένα αρκετά αυστηρό σύνολο σχετικών κριτηρίων...Είναι πάρα πολύ εύκολο κάποιος να βιαστεί να βγάλει συμπεράσματα μετά από επιφανειακά παράλληλα μεταξύ διηγήσεων που δεν μπορούν πραγματικά να στηριχτούν μετά από μια πιο στενή διερεύνηση. Συνεπώς, τα παράλληλα πρέπει να περιέχουν στο υπόβαθρο παρόμοιες ιδέες και επίσης, για να ευσταθεί οποιαδήποτε εικασία επιρροής, απαιτεί τα παράλληλα αυτά να είναι πολυάριθμα, σύνθετα και λεπτομερή, με μια παρόμοια εννοιολογική χρήση...Τέλος, τα παράλληλα και οι παρόμοιες ελλοχεύουσες ιδέες τους πρέπει να περιλαμβάνουν και τα κεντρικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα στο υλικό που συγκρίνεται. Μόνο τότε, θα φαινόταν, ισχυρή οποιαδήποτε αξίωση πέρα από μια απλή σύμπτωση"[85] .

Σε καμμία περίπτωση οι επιφανειακές ομοιότητες, τα επουσιώδη και οι εξωτερικές μορφές δεν αποτελούν δάνειο εφόσον είναι αποσυνδεδεμένες από τα αρχικά τους κύρια χαρακτηριστικά:

"Ο τονισμός της ανάγκης προς αποφυγή οποιουδήποτε συγκρητισμού είναι προφανής...Όλα τα επί μέρους κοινά στοιχεία στη δραστηριότητα των Αποστόλων και των Θείων Ανδρών έχουν στην περίπτωση των πρώτων εμβαπτισθεί στο κεντρικό χριστιανικό γεγονός, κι η ύπαρξη τους γίνεται δεκτή ή ανεκτή, γιατί τα στοιχεία αυτά δεν υπάρχουν αυθυπόστατα, καθεαυτό, αλλά είναι πάντοτε δεμένα με το κεντρικό γεγονός, με το κεντρικό πρόσωπο του χριστιανικού κηρύγματος, που είναι ο Ιησούς Χριστός. Ενώ, λοιπόν, είναι δυνατός ο συμβιβασμός στα επουσιώδη και στις εξωτερικές μορφές, ο συγκρητισμός στην ουσία απορρίπτεται διαρρήδην."[86]

Η προϊστορία λοιπόν του χριστιανικού σταυρού είναι διαφορετική από τα παγανιστικά σύμβολα: για τους *"ανά τους αιώνας Πατέρες και συγγραφείς...ο σταυρός συνεσχετίσθη μετά γεγονότων της Π. Διαθήκης, πολλά των οποίων θεωρούνται ως ο τύπος, ή προεικόνισις του σταυρού."*[87] .

Οι Πατέρες της Εκκλησίας συνέδεσαν τον Σταυρό με την w:Παλαιά Διαθήκη και τις εκεί προεικονίσεις του:

"...η αναγραφή του Χ, όπερ θα ηδύνατο να ταυτισθεί προς το "ταυ", το οποίον ετίθετο επί του μετώπου των Ισραηλιτών και όπερ...θα έφερον επί του μετώπου των οι εκλεκτοί του Αρνίου. Πρόκειται, επομένως περί της αρχαιοτέρας μαρτυρίας της χρήσεως του σημείου του σταυρού υπό των εκλεκτών των αφωσιωμένων εις το "αρνίον, όπερ ως ποιμήν ποιμαίνει αυτούς και οδηγήσει αυτούς επί ζωής πηγάς υδάτων, και εξαλείψει ο Θεός

παν δάκρυον εκ των οφθαλμών αυτών" (Αποκ. ζ' 17)."[88]

Από εκεί, *"αναζητούντες στοιχεία μαρτυρούντα περί της επικρατήσεως του συμβόλου του σταυρού, από του Α' ή του Β' μ.Χ. αιώνος, θεωρούμεν σκόπιμον όπως αναφερθώμεν εις την δια κινήσεως της χειρός διαγραφήν του σχήματος αυτού. Το ούτω σχηματιζόμενον σημείον του σταυρού ήτο παλαιότατον, μαρτυρούμενον προ του τέλους του Β' αιώνος...το σημείον του σταυρού επί του μετώπου ήτο απανταχού της αρχαίας Εκκλησίας διαδεδομένον."*[89]

Η σύνδεση αυτή μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι *"ουδείς λόγος συντρέχει όπως αναζητήσωμεν την συνήθειαν αυτήν...εις μη χριστιανικός λατρείας..."*[90]

Άλλωστε, η αρχαία Εκκλησία, είχε συνείδηση των διαφορών και της αποστάσεως ανάμεσα σε ειδωλολάτρες και χριστιανούς. Ο Σταυρός του Ιησού για παράδειγμα, δεν γίνεται δεκτός ως τμήμα του *βουλήματος των εθνών*, αλλά αποτελούσε σημείο διαφοροποίησης και σύνορο ανάμεσα στις δύο ιδεολογίες:

> *"το βούλημα των εθνών κατειργάσθαι, πεπορευμένους εν ασελγείαις, επιθυμίαις, οινοφλυγίαις, κώμοις, πότοις και αθεμίτοις ειδωλολατρείαις. Όρον έχωμεν τον σταυρόν του κυρίου, ω περισταυρούμεθα [...]"*[91] .

Για εκείνους που τιμούν το Σταυρό *"...η θρησκευτική αυτή και συμβολική έννοια του σταυρού, η παρά τοις εθνικοίς απαντώσα, ουδέ επ' ελάχιστον επέδρασεν επί της θρησκευτικής εννοίας του σταυρού παρά τοις Χριστιανοίς, παρ' οις η θρησκευτική σημασία του σταυρού προήλθεν εξ ώρισμένου ιστορικού γεγονότος, του θανάτου του σταυρικού του Χριστού."*[92]

Πράγματι *"στην Καινή Διαθήκη...το κεντρικό σύμβολο είναι η σκληρή πραγματικότητα του σταυρού, ο οποίος δεν μπορεί να διαχωριστεί από τον προσωποπαγή χαρακτήρα του και το ιστορικό περιβάλλον, με τα οποία κανένας μύθος δεν μπορεί να συνδεθεί και στα οποία κανένας μύθος δεν μπορεί να επιβληθεί."*[93] .

Για τον λόγο αυτό απορρίπτεται η οποιαδήποτε περίπτωση συγκρητισμού στην περίπτωση του Σταυρού. Ο Σταυρός δεν έχει αξία ως ανεξάρτητο αντικείμενο όπως στις αρχαίες λατρείες αλλά του *"αποδίδεται τιμητική προσκύνηση, που άλλωστε είναι γνωστή στη Γραφή (Γεν. μζ' 31), όχι όμως λατρεία, γιατί πάντοτε στη σκέψη μας έχουμε τον σταυρό του Χριστού, και όχι κάποιο αντικείμενο που το ταυτίζουμε με τον Θεό ή το εκλαμβάνουμε πως εικονίζει θεό (=είδωλο)."*[94] .

Απορρίπτεται κατηγορηματικά η οποιαδήποτε πιθανότητα ειδωλολατρείας και στην περίπτωση που επάνω στο Σταυρό εικονίζεται ο Ιησούς:

> *"...η δευτέρα εντολή απαγορεύει την ειδωλολατρείαν των ψευδών Θεών...η εικών του Σωτήρος Χριστού δεν είναι είδωλο ψεύδους Θεού μη υπάρχοντος, ουδέ θεοποιηθέν άγαλμα, ουδέ λατρεία αύτη προσφέρεται, αλλά τιμητική προσκύνησις προς το πρωτότυπον αναφερομένη. Το είδωλον αφιστά τον λάτρην εαυτού από του αληθινού Θεού αλλ' η εικών του Σωτήρος...ανάγουσιν ημάς εις τον μόνον αληθινόν Θεόν..."*[95]

Όπως αναφέρεται στον *Όρο Πίστεως* της εν Νίκαια Ζ' Οικουμενικής Συνόδου:

> *"...του τιμίου και ζωοποιού σταυρού...τιμήν ποιείσθαι, καθώς και τοις αρχαίοις ευσεβώς είθισται. Η γαρ της εικόνος τιμή επί το πρωτότυπον διαβαίνει, και ο προσκυνών την εικόνα, προσκυνεί εν αυτή του εγγραφομένου την υπόστασιν."*[96] .

Προφανώς, η ανάγνωση της φαινομενολογίας της θρησκείας, δεν πρέπει να έγκειται στην ταύτιση στοιχείων που παρουσιάζονται και λειτουργούν σε διαφορετικά πλαίσια και συναρτήσεις, ούτε οδηγεί σε σωστά συμπεράσματα το να απομονώνονται σημεία από μια διδασκαλία και τη λατρεία της, που ταυτίζονται με παρόμοιες εκδηλώσεις άλλων θρησκειών, αφού υπάρχει ο κίνδυνος να διατυπωθούν θεωρίες, με αποσπασματική άποψη επάνω στα ιστορικά δεδομένα των θρησκειών και με κενά ως προς τις ερμηνείες των θρησκευτικών φαινομένων.

Η Ορθόδοξη ερμηνεία για την αποδοχή του Σταυρού στην Καινή Διαθήκη και στον Πρωτοχριστιανισμό

Μια απλή ανάγνωση όλων των παραπάνω [97] πρωτοχριστιανικών μαρτυριών για το σχήμα του σταυρού, αποκαλύπτει έναν σεβασμό προς τον σταυρό του Ιησού και μία θετική αξιολόγηση της σημασίας του για τη ζωή του χριστιανού. Ο σταυρός χαρακτηρίζεται ως:

- Σύμβολο νίκης (πρβλ. ***"τω σταυρώ απεκδυσάμενος τάς αρχάς καί τάς εξουσίας εδειγμάτισεν έν παρρησία, θριαμβεύσας αυτούς εν αυτώ", Κολ. 2:13-15***)
- Σημείο αγιασμού (πρβλ. ***"δια του θανάτου, παραστήσαι υμάς αγίους [...] κατενώπιον αυτού", Κολ. 1:22***)
- Σύμβολο θεϊκής αρχής και ισχύος (πρβλ. ***"Ο λόγος γαρ ο του σταυρού [...] τοις δε σωζομένοις ημίν δύναμις Θεού εστι", Κορ. Α' 1:18***)
- Ξύλον μακαριστόν (πρβλ. ***"ειρηνοποιήσας δια του αίματος του σταυρού αυτού", Κολ. 1:20***)
- Σύμβολο μετανοίας και επιστροφής του άνθρωπου στο θεό (πρβλ. ***"πάλιν ανακαινίζειν εις μετάνοιαν, ανασταυρούντας εαυτοίς", Εβρ.6:6*** και ***"ο παλαιός ημών άνθρωπος συνεσταυρώθη ίνα καταργηθή το σώμα της αμαρτίας", Ρωμ. 6:6***)

Αν και στην πραγματικότητα, ο σταυρός, ήταν για τον Ιησού ένα όργανο βασανισμού και θανάτου, στα έργα των εκκλησιαστικών συγγραφέων των πρώτων αιώνων όπως του *Ιγνατίου*, του *Πολυκάρπου*, του *Ιουστίνου*, του *Ειρηναίου*, του *Θεόφιλου Αντιοχείας*, του *Μινούκιου Φήλιξ*, του *Κλήμη Αλεξανδρείας*, του *Τερτυλλιανού* κ.ά., δεν βρίσκουμε αναφορές που να δείχνουν αποστροφή ή απαξίωση για τον Σταυρό.[98]

.

Το ίδιο πνεύμα στην αντιμετώπιση του σταυρού, βλέπουμε και στην w:Καινή Διαθήκη. Όπως λέει και ο απ. Παύλος:

> *"Χαρισάμενος ημίν πάντα τα παραπτώματα, εξαλείψας το καθ' ημών χειρόγραφον τοις δόγμασιν ο ην υπεναντίον ημίν, και αυτό ήρεν εκ του μέσου προσηλώσας αυτό τω σταυρώ απεκδυσάμενος τάς αρχάς καί τάς εξουσίας εδειγμάτισεν έν παρρησία, θριαμβεύσας αυτούς εν αυτώ"*
>
> (*Κολ. 2:13-15*)

Συγχώρησε ο Χριστός δηλ. όλα τα παραπτώματα και κατήργησε το χρεόγραφο με τις διατάξεις του, που ήταν εναντίον μας, και το έβγαλε από τη μέση καρφώνοντας το στο σταυρό. Και αφαίρεσε τη δύναμη που είχε το εξουσιαστικό κακό που τώρα νικηθηκε από το θρίαμβο του σταυρού.

> **Αυτός ο σταυρός λοιπόν, είναι σύμβολο ελευθερίας και όργανο θριαμβευτικής απελευθέρωσης του ανθρώπου από το κακό σύμφωνα με την Καινή Διαθήκη**.

Επίσης είναι σύμβολο ειρήνης:

> *"Νυνί δε εν Χριστώ Ιησού, υμείς οι ποτέ όντες μακράν, εγγύς εγεννήθητε έν τω αίματι του Χριστού. Αυτός γάρ έστιν ή ειρήνη ημών, ό ποιήσας τά αμφότερα έν καί τό μεσότοιχον του φραγμού λύσας, την έχθραν έν τή σαρκί αύτοΰ τόν νόμον τών εντολών έν δόγμασι καταργήσας, ίνα τους δύο κτίση έν έαυτώ εις ένα καινόν άνθρωπον ποιών είρήνην, καί αποκαταλλάξη τους αμφότερους έν ενί σώματι τω θεώ διά του Σταυρού, αποκτείνας την έχθραν έν αύτώ"*
>
> (*Εφ. 2:13-16*).

Ο Παύλος διδάσκει πως όσοι ήταν μακριά από το θεό, ήρθαν πλέον κοντά με τη σταυρική θυσία του Χριστού. Ο Ιησούς έκανε τους δύο αντιμαχόμενους κόσμους (Ιουδαίους και εθνικούς) ένα λαό και γκρέμισε με το σταυρικό του θάνατο ότι τους χώριζε και προκαλούσε έχθρα μεταξύ τους. Θανάτωσε με το σταυρό του την έχθρα, και συμφιλίωσε τους δύο πρώην εχθρούς σε ένα σώμα και με το θεό.

Οι Χριστιανοί δεν ζητούσαν μεσσία που δίνει σημεία δυνάμεως και εξουσίας:

> *"Ημείς δε κηρύσσομεν Χριστόν εσταυρωμένον"* (*Α' Κορ. 23* εξ.)

Ο σταυρός και η ανάσταση ξεπερνούν τα ιουδαϊκά σχήματα της ηθικής και της νομιμότητας καθώς αυτές οι δύο έννοιες είναι αχώριστες στην αφήγηση των Ευαγγελιστών. Ο σταυρός είναι πλέον ένα σύμβολο-καύχημα, της νίκης του Ιησού (και μέσω αυτού και του ανθρώπου) κατά της φθοράς και του θανάτου. Ο Ιωάννης, παρουσιάζει το σταυρό ως τη στιγμή που ο Υιός του ανθρώπου *"υψώθη"* (*Ιω 8:28, 12:32* εξ), σαν ένα νέο σημείο σωτηρίας (Ιω. 3:14-16) ενώ όλη η διήγηση του ευαγγελιστή, θα έλεγε κανείς ότι δείχνει τον Ιησού να προχωρεί προς το σταυρό με μεγαλοπρέπεια.

Συχνά παρουσιάζεται ως επιχείρημα ενάντια στο σταυρό, αυτό που έχει γραφτεί στην w:Παλαιά Διαθήκη:

> *"κεκατηραμένος υπό Θεού πας κρεμάμενος επι ξύλου"* (*Δευτ. 21:22-23*),

και το υπενθυμίζει και ο Παύλος:

> *"επικατάρατος πας ο κρεμάμενος επί ξύλου"* (*Γαλ. 3:13*)

Αυτά τα δύο χωρία όμως, δεν αναφέρονται στο όργανο βασανισμού, αλλά στο πρόσωπο που πεθαίνει επάνω στο όργανο αυτό. Έτσι, το πρόβλημα, θα έμπαινε στην πραγματική του διάσταση αν θεωρούσαν οι χριστιανοί τον Ιησού ως ένα *"κεκατηραμένο υπό Θεού"* πρόσωπο ή αν ο Παύλος θα καταφερόταν ενάντια στον Ιησού ώστε να τον ονομάσει καταραμένο. Αλλά κάτι τέτοιο, ασφαλώς δεν ισχύει.

Ο ίδιος ο Παύλος λοιπόν, απευθυνόμενος προς Ιουδαίους και Εθνικούς για τους οποίους ο σταυρός ήταν αισθητικά αποκρουστικός και απόδειξη αδυναμίας περισσότερο παρά δυνάμεως (*υπέμεινεν σταυρόν, αισχύνης καταφρονήσας Εβρ. 12:2*), λέει, μην αφήνοντας περιθώρια για ανάλογους ισχυρισμούς:

> ***"άρα κατήργηται το σκάνδαλον του σταυρού"*** (*Γαλ. 5:11*)

Πριν το w:Πάσχα, ο Ιησούς ήταν ο μόνος που βεβαίωνε την αναγκαιότητα του σταυρού (*Μτ 16:21*) για να υπακούσει στο θέλημα του Πατέρα (*Πράξ. 2:23*). Μετά όμως από την w:Πεντηκοστή, οι μαθητές, φωτισμένοι πλέον, κηρύττουν και εκείνοι με τη σειρά τους την αναγκαιότητα αυτή, τοποθετώντας το σκάνδαλο του Σταυρού στη πραγματική του θέση μέσα στη w:Θεία Οικονομία:

> Ο Μεσσίας σταυρώθηκε *"κρεμασθείς επί ξύλου"* (*Πράξ. 5:30*) με σκανδαλώδη τρόπο (βλ *Δευτ. 21:23*), όμως αυτό, κάτω από το φως της προφητείας, παίρνει μια νέα διάσταση: εκπληρώνει *"πάντα τα περί Χριστού γεγραμμένα"* (Πράξ 13:29).

Για το λόγο αυτό, τα ευαγγελικά κείμενα που περιγράφουν το θάνατο του Ιησού, περιέχουν πολλές αναφορές στους Ψαλμούς (*Μτ 27:33-60 / Ιω 19:24,28,36* εξ): *"ταύτα έδει παθείν τον Χριστόν"*, σύμφωνα με τις Γραφές, όπως θα πει κι ο ίδιος ο Αναστημένος Χριστός (*Λκ. 24:25* εξ).

Ο σταυρός δεν είναι πια όνειδος, αλλά απαίτηση και τίτλος δόξας, πρώτα για το Χριστό και έπειτα για τους χριστιανούς:

> *"Όστις ου βαστάζει τον σταυρόν εαυτού και έρχεται οπίσω μου, ου δύναται είναι μου μαθητής"* (*Λκ. 14:27*)
>
> *"Ος ου λαμβάνει τον σταυρόν αυτού και ακολουθεί οπίσω μου, ουκ εστί μου άξιος"* (*Μτ. 10:38*)
>
> *"Ει τις θέλει οπίσω μου ελθείν, απαρνησάσθω εαυτόν και άράτω τον σταυρόν αυτού και ακολουθείτω μοι"* (*Μτ. 16:24, Μκ. 8:34, Λκ. 8:23*)

Ο σταυρός όχι μόνο δεν είναι αποκρουστικός, αλλά είναι καύχημα:

> *"Εμοί δε μη γένοιτο καυχασθαι ει μη εν τω σταυρώ του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού"* (*Γαλ. 6:14*)

Στην καθημερινή ζωή του χριστιανού, *"ο παλαιός άνθρωπος συνεσταυρώθη"* (*Ρωμ. 6:6*) και ελευθερώθηκε τελείως από το κακό και πλέον η αποδοχή του σταυρού, χαρακτηρίζει τους φίλους ή μή του Χριστού:

> *"νυν δε και κλαίων λέγω, τους εχθρούς του σταυρού του Χριστού, ων το τέλος απώλεια"* (*Φιλ. 3:18-19*)

Επιπλέον ανάγνωση

- Death and Resurrection of Jesus [99]
- Crucifix [100]
- Christian cross [101]

Βιβλιογραφία (αλφαβητικά)

- *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature* (3rd ed.). Arndt, W., Danker, F. W., & Bauer, W. (2000). Chicago: University of Chicago Press.
- *A Greek-English Lexicon of the Septuagint: Revised Edition*, Lust, J., Eynikel, E., & Hauspie, K. (2003). Deutsche Bibelgesellschaft: Stuttgart.
- *A Greek-English lexicon*, Liddell, H. G., Scott, R., Jones, H. S., & McKenzie, R. (1996). Oxford; New York: Clarendon Press; Oxford University Press.
- *Baker encyclopedia of the Bible*, Elwell, W. A., & Beitzel, B. J. (1988), Grand Rapids, Mich.: Baker Book House.
- *Crucifixion in the Ancient World and the Folly of the Message of the Cross*, M. Hengel, Philadelphia: Fortress, 1977
- *Dictionary of Jesus and the Gospels*, Green, J. B., McKnight, S., & Marshall, I. H. (1992), Downers Grove, InterVarsity Press.
- *Dictionary of New Testament background: A compendium of contemporary biblical scholarship*, Porter, S. E., & Evans, C. A. (2000), Downers Grove, InterVarsity Press.
- *Dictionary of Paul and his letters*, Hawthorne, G. F., Martin, R. P., & Reid, D. G. (1993), Downers Grove, InterVarsity Press
- *Dictionary of the Vulgate New Testament*, Harden, J. M. (1921), London; New York: Society of Promoting Christian Knowledge; The Macmillan Co.
- *Eerdmans dictionary of the Bible*, Freedman, D. N., Myers, A. C., & Beck, A. B. (2000), Grand Rapids, Mich.: W.B. Eerdmans
- *Exegetical Dictionary of the New Testament*, Horst Balz, Eerdmans Publishing Company, 1993
- Friberg, T., Friberg, B., & Miller, N. F. (2000). Vol. 4: Analytical lexicon of the Greek New Testament. Baker's Greek New Testament library. Grand Rapids, Mich.: Baker Books.
- *Greek and Roman Slavery*, Thomas Wiedemann; Routledge, 1988
- *Greek-English lexicon of the New Testament: Based on semantic domains*, Louw, J. P., & Nida, E. A. (1996, c1989), New York: United Bible societies.
- *Jesus*, Charles Guignebert, S. H. Hooke; Alfred A. Knopf, 1935
- *Law and Empire in Late Antiquity*, Jill Harries; Cambridge University Press, 1999
- *Merriam-Webster's collegiate dictionary.* (Eleventh ed.), Merriam-Webster, I. (2003), Springfield, Mass.: Merriam-Webster, Inc.
- *New dictionary of biblical theology*, Alexander, T. D., & Rosner, B. S. (2001), Downers Grove, IL: InterVarsity Press
- *On the Trial of Jesus*, Paul Winter; Walter De Gruyter, 1961
- *Oxford English Dictionary*, (CD-ROM ed.)
- *Oxford Latin Dictionary*, Clarendon Press, 1968
- *The Anchor Bible Dictionary*, Freedman, D. N. (1996, c1992), New York: Doubleday
- *The Archaeological encyclopedia of the Holy Land* (3rd ed.), Negev, A. (1996, c1990), New York: Prentice Hall Press
- *The complete word study dictionary, New Testament*, . Baker, W. (2003, c2002). Chattanooga, TN: AMG Publishers

- *The encyclopedia of Judaism*, Neusner, J., Neusner, J., Avery-Peck, A. J., Green, W. S., & Museum of Jewish Heritage (New York, N. Y. (2000)
- *The International Standard Bible Encyclopedia*, Revised, Bromiley, G. W. (1988; 2002), Wm. B. Eerdmans
- *The Life of Our Lord upon the Earth*, Samuel J. Andrews; Charles Scribner's Sons, 1900
- *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge Vol. 3*, George William Gilmore, Samuel MaCauley Jackson, Charles Colebrook Sherman; Funk and Wagnalls, 1908
- *The new Strong's dictionary of Hebrew and Greek words*, Strong, J. (1997, c1996), Nashville: Thomas Nelson.
- *Theological dictionary of the New Testament*, 1964-c1976 (G. Kittel, G. W. Bromiley & G. Friedrich, Ed.), Grand Rapids, MI: Eerdmans.

(Επίσης, η αναφερόμενη στις υποσημειώσεις βιβλιογραφία)

Παραπομπές

[1] http://el.wikipedia.org/w/index.
php?title=%CE%A3%CF%84%CE%B1%CF%85%CF%81%CF%8C%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%99%CE%B7%CF%83%CE%BF%CF%8D
action=history

[2] Ενδεικτικά αναφέρουμε τα:
Λεξικά
* Oxford English Dictionary, λήμμα: "Cross" * Liddell & Scott's Greek-English Lexicon, λήμμα:Σταυρός * Merriam-Webster's collegiate dictionary (Eleventh ed.), λήμμα: Cross * Greek-English lexicon of the New Testament Based on semantic domains * The complete word study dictionary: New Testament, λήμμα: σταυρός * Dictionary of Biblical Languages with Semantic Domains: Greek (New Testament), λήμμα: σταυρός * The Eerdmans Bible dictionary, λήμμα: cross * Wordsmyth Educational Dictionary-Thesaurus, λήμμα cross * Heinle's Newbury House Dictionary of American English * Ultralingua English Dictionary of Definitions 2005, λήμμα: Cross * Nelson's new illustrated Bible dictionary, λήμμα: Cross * A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature (3rd ed.), λήμμα: Σταυρός * ΜΕΙΖΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΦΥΤΡΑΚΗ, λήμμα: Σταυρός * ΠΑΠΥΡΟΣ-ΜΕΓΑ ΛΕΞΙΚΟ της Ελληνικής Γλώσσας, Αρχαίας-Μεσαιωνικής-Νέας, λήμμα: Σταυρός * Νέο Ελληνικό Λεξικό, ΕΜΜ. ΚΡΙΑΡΑ, λήμμα: Σταυρός * Μονοτονικό Λεξικό της Δημοτικής, ΗΛΙΑ ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑ, λήμμα: Σταυρός * Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας, ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΣ Λ., λήμμα: Σταυρός * Νέο Ελληνικό Λεξικό, ΧΑΡΗΣ ΠΑΠΑΚΥΡΙΑΚΟΥ, εκδ. ΚΩΣΤΟΓΙΑΝΝΟΣ, λήμμα: Σταυρός * Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας, εκδ. Γιάννη Ρίζου, λήμμα: Σταυρός * Λεξικό Νεοελληνικής Γλώσσας, εκδ. Σαββάλας, λήμμα: Σταυρός * Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας, Χάρης Σακελλαρίου, λήμμα: Σταυρός * Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Γ. Μπαμπινιώτη, λήμμα: Σταυρός, κ.ά.
Εγκυκλοπαίδειες * The Columbia Encyclopedia, Sixth Edition, 2004, λήμμα: Cross * Εγκυκλ. Britannica Ultimate Reference Suite 2005, λήμμα: Cross * Microsoft Encarta Reference Library 2005, λήμμα: Cross * The Catholic Encyclopedia, Archeology of the Cross and Crucifix * The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge Vol. 3, σελ. 312 * Baker encyclopedia of the Bible * The Wycliffe Bible Encyclopedia * Πάπυρος-Larous-Britannica, λήμμα: Σταυρός * "ΔΟΜΗ" 2004, λήμμα: σταυρός, κ.ά.

[3] Λεξικό: Liddell & Scott, *A Greek-English lexicon*, Oxford University Press, λήμμα:**σταυρός**
upright pale or stake, *σταυρούς εκτός έλασσε διαμπερές ένθα και ένθα τυκνούς και θαμέας*Od.14.11, cf. Il.24.453, Th.4.90, X.An.5.2.21; of piles driven in to serve as a foundation, Hdt.5.16, Th.7.25.
II. cross, as the instrument of crucifixion, D.S.2.18, Ev.Matt.27.40, Plu.2.554a; *επί τον σ. απάγεσθαι* Luc.Peregr.34; *σ. λαμβάνειν, άραι, βαστάζειν*, Metaph. of voluntary suffering, Ev.Matt.10.38, Ev.Luc.9.23, 14.27; ***its form was represented by the Greek letter T, Luc.Jud.Voc.12 (μετφρ. "το σχήμα του περιγραφόταν από το ελληνικό γράμμα "Τ", Λουκ. Δίκη Φων.12)***. b. pale for impaling a corpse, Plu.Art.17.

[4] Λεξικό: Liddell, H., *A lexicon: Abridged from Liddell and Scott's Greek-English lexicon*, 1996, σελ. 540, λήμμα:**ξύλον [ύ]**
(perh. from ξύω) wood cut and ready for use, firewood, timber, Hom.; ξύλα νήια ship-timber, Hes.; ξ. ναυπηγήσιμα Thuc.
II. in sing. a piece of wood, a post, Hom.: a perch, Ar.: a stick, cudgel, club, Hdt., Ar.
2. a collar of wood, put on the neck of the prisoner, Ar.:—also stocks, for the feet, Hdt., Ar.; cf. πεντεσύριγγος.
3. a plank or beam to which malefactors were bound,***the Cross, N.T. (μετφρ. "Ο Σταυρός, Καινή Διαθήκη")***
4. a money-changers table, Dem.
5. πρώτον ξύλον the front bench of the Athenian theatre, Ar.
III. of live wood, a tree, Xen.

[5] #Λεξικό: *Oxford Latin Dictionary*, Clarendon Press, 1968, λήμμα:**crux ~ucis**
f. [dub.] Gender: masc.,
1 Any wooden frame on which criminals were exposed to die (μετφρ. "Κάθε ξύλινη κατασκευή/δόμηση επάνω στην οποία οι κατάδικοι αφήνονταν να πεθάνουν"), a cross (μετφρ. "Σταυρός") (sts. also, a stake for impaling)"
(σ.σ. στις σημειώσεις **2** και **3**, οι ερμηνείες είναι πλήρεις αλλά δίνεται έμφαση σε όσα αφορούν στην συγκεκριμένη επιχειρηματολογία. Στη σημείωση **4**, αναφέρεται μόνο η πρώτη ερμηνεία)

[6] Encyclopedie de la Pleiade, Ιστορία και Μέθοδοι της, Τόμος Δ', ΜΙΕΤ, 1980, βλ. σελ. 128, 249 κ.ά.

[7] The International Standard Bible Encyclopedia (Fully Revised, in 4 Volumes, 1986), Vol. 1, Page 828

[8] Lexico griego-espanol del Nuevo Testamento, Tuggy A. E., Editorial Mundo Hispano, 2003, σελ. 880 * Theological dictionary of the New Testament, λήμμα: Σταυρός, Τόμος 7, σελ. 571-573, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1976

[9] Aufstieg und Niedergang der romischen Welt, 3 Tle. in Einzelbdn., von Hildegard Temporini, Wolfgang Haase, Gruyter; Auflage: 1, 1982, σελ. 680: *"Die fur die Kreuzesstrafe im engeren Sinn in den ersten zwei Jahrhunderten n.Chr. benutzten Worter sind in der lateinischen Sprache vor allem crux und patibulum, in der griechischen Sprache neben Ableitungen von σταυρ- insbesondere noch (in alphabetischer Reihenfolge und abgesehen von den urchristlichen Texten): ανασκολοπίζει (ofter bei Philo und Lukian) [...]"*

- The Anchor Bible Dictionary, New York-Doubleday, Vol. 1, Page 1208 * Oxford English Dictionary, λήμμα: *Cross, Crux* * Oxford Latin Dictionary, Clarendon Press, 1968, λήμμα: *crux ~ucis* * Theological dictionary of the New Testament, Eerdmans Publishing Company, Vol. 7, σελ. 573 * The International Standard Bible Encyclopedia (Fully Revised), Vol. 1, Page 826

[11] Ο w:Τερτυλλιανός, στην μαρτυρία που μας δίνει για το σχήμα του Σταυρού του Ιησού:*"το Ελληνικό γράμμα Ταυ και το δικό μας γράμμα 'T' είναι ολόιδιο με το σχήμα του Σταυρού"* (*Κατά Μαρκίωνος, III,22*), στο λατινικό κείμενο, τον σταυρό σε σχήμα ΤΑΥ τον ονομάζει ***"crucis"*** (*"ipsa est littera Graceorum tau, nostra autem T species crucis"*)

[12] Ενδεικτικά, αναφέρουν για το **patibulum**: * **The Wycliffe Bible Encyclopedia. Moody Press, λήμμα Cross**: *"The patibulum, a wooden crossbar"* * **Theological dictionary of the New Testament. 1964-c1976, (Vol. 7, σελ. 573)**: *"Crucifixion took place as follows. The condemned person carried the patibulum (cross-beam) to the place of execution"* * **New Bible Dictionary, InterVarsity Press, σελ. 245**: *"He was then made to carry the cross-beam (patibulum) [..] It was this patibulum, not the whole cross"* * **The murder of Jesus: A study of how Jesus died, Nashville, TN: Word Pub, 2000, σελ. 193**: *"to carry only the lateral crossbeam (known as the patibulum)"* * **The International Standard Bible Encyclopedia, Revised (Vol. 1, σελ. 826)**: *"The initial variation in form of the primitive cross was apparently the addition of the cross-beam. This development, in the Roman world at least, may be related to the carrying of the patibulum"* * **Art in the Early Church, Walter Lowrie, σελ. 129**: "The patibulum (fig. I on pl. 32a), an upright stake with a transverse bar above it, is the most realistic form of the cross on which criminals were hung" * **The Seven Books of History against the Pagans, Roy J. Deferrari, Paulus Orosius, 1964**: *"The transverse beam was called the patibulum and, in Rome at least, it was customary for the criminal to carry only this beam."* * **A Dictionary of the Bible: Dealing with Its Language, Literature, and Contents, Including the Biblical Theology, C. Scribner's Sons, σελ. 140**: *"the leaders of all the peoples fastened to the patibulum."* * **Treatises on Penance: On Penitence and on Purity, Newman Press, σελ. 294**: *"Patibulum (from patere) [...] In executions, this was fastened to the stipes or palus to form a cross. Hence, by metonymy, patibulum is often used for crux."* * **The Mythical Interpretation of the Gospels: Critical Studies in the Historic Narratives, Thomas James Thorburn, σελ. 276**: *"In accordance with the usual custom in the case of condemned criminals, Jesus had to bear the horizontal beam (patibulum) of his cross to the place of execution."* * **On the Trial of Jesus, Paul Winter, σελ. 65**: *"A heavy wooden bar (patibulum) was placed upon the neck of the condemned man, and his outstretched arms were fastened to the beam. In this position, he was led to the place of execution. There he was lifted up, the beam being secured to a vertical stake (simplex), fixed in the ground, so that his feet hung suspended in the air."* * **The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge Vol. 3, σελ. 312**: *"the cross-piece (patibulum) was either bolted fast to the upright post"* * **Dallas Theological Seminary. (1983). Bibliotheca Sacra Volume 140 σελ. 120)**: *"It is this writer's position that the phrase "take up his cross" is a figure of speech derived from the Roman custom requiring a man convicted of rebellion against Rome's sovereign rule to carry the cross-beam (patibulum) to his place of execution."* * **Oxford Readings in the Roman Novel, S. J. Harrison, Oxford University Press, 1999, σελ. 260**: "Patibulum seems to be used here as a synonym for crux"

[13] Τους *σταυρούς* τους ονομάζει *cruces* (*crucis* στον ενικό). Με το ίδιο νόημα χρησιμοποιούνταν και η λέξη crux (εν.) και cruxes (πληθ.).

[14] *"There is good evidence to suggest that to "stretch out the hands" would be readily recognized as alluding to crucifixion. In Barnabas 12:2-4...Moses stretching out his hands (εξέτεινεν τας χείρας...)...understood as prophetic of the crucifixion of Jesus...The specific phrase εκτείνω τας χείρας or εκπετάννυμι τας χείρας as an allusion to crucifixion seems to have become fixed in Christian usage, but there is evidence in pagan authors also that the posture referred to was associated with crucifixion (Epictetus 3.26.22: εκτείνας σεαυτόν ως οι εσταυρωμένοι; Seneca, De consol. ad Marc. 20.3: brachia patibulo explicuerunt...)"* (*Aufstieg und Niedergang der romischen Welt* (ANRW). Tl. II, Principat. Bd 26, 1 : Religion (Vorkonstantinisches Christentum : Neues Testament [Sachthemen] / Ed. Haase, Wolfgang. -Berlin : W. de Gruyter, 1992, σελ. 547)

[15] *The Anchor Bible Dictionary*, Doubleday, 1996, λήμμα: *crucifixion*, Τόμος 1, σελ. 1207 * *Loeb Classical Library, De Consolatione, 20,3, transl. Basore, John W., London: William Heinemann, 1932* * *L. Annaeus Seneca Troades, Atze Johannes Keulen, Lucius Annaeus Seneca, Brill Academic Publishers, 2001, σελ. 352*

[16] Aufstieg und Niedergang der romischen Welt, 3 Tle. in Einzelbdn., von Hildegard Temporini, Wolfgang Haase, Gruyter; Auflage: 1, 1982, σελ. 680 * Evans, C. A., "Word Biblical Commentary": Mark 8:27-16:20, Vol. 34B, σελ. 499, Dallas: Word, Incorporated, 2002 * *Aufstieg Und Niedergang Der Romischen Welt (ANRW): Geschichte Und Kultur Roms Im Spiegel Der Neueren Forschung, Teil II: Principat, Hildegard Temporini, Wolfgang Haase, Walter de Gruyter-Berlin-New York, 1992, σελ. 547*

[17] Dictionary of Paul and his letters, Hawthorne, G. F., Martin, R. P., & Reid, D. G., Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, 1993, σελ. 198: *"the noun "cross"(stauros [...] the cross, with or without a crossbeam"*

[18] The Cambridge Companion to Jesus, Cambridge University Press, 2001, σελ. 90-91 * The Anchor Bible Dictionary, New York-Doubleday, Vol. 1, Page 1207

[19] Boles, K. L. (1993). *Galatians & Ephesians. The College Press NIV commentary* (Ga 6:14). Joplin, Mo.: College Press.

[20] http://www.forumromanum.org/literature/plautus/fragmenta.html

[21] The Cambridge Companion to Jesus, Markus Bockmuehl, Cambridge University Press, 2001, σελ. 90-91: *"If we can accept the certainty of Jesus' crucifixion as an historical datum, what can we say about the manner of his death? [...] In spite of the paucity and ambiguity of the evidence, Martin Hengel suggests a summary sketch of the Roman procedure of crucifixion. Crucifixion included a flogging beforehand, with*

*victims generally made to carry their own **crossbeams to the location of their execution, where** they were bound or nailed to the cross with arms extended, raised up, and, perhaps **seated on a small wooden peg (Hengel 1977: 22–32)."*** * New Bible Dictionary, Wood, D. R. W., Wood, D. R. W., & Marshall, I. H., InterVarsity Press, 1996, σελ 246 * Theological dictionary of the New Testament, λήμμα: *Σταυρός*, Τόμος 7, σελ. 574, σημείωση #21 (αναφορά σε *Cf. Benz, 1055*), Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1976

[22] Η σχέση του "Ξύλον" με την οριζόντια δοκό του σταυρού που λεγόταν και patibulum περιγράφεται ως εξής: *"The crossbeam, **or patibulum**, of the cross was placed on his **torn shoulders...Chrysostom remarked this** was like Isaac's carrying the wood for his sacrifice..."* (R. Kent Hughes, *John, That You May Believe*, Crossway Books, 1999, σελ. 438.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο Χρυσόστομος γράφει:

"Οι δε επέθηκαν αυτώ τον σταυρόν ως καταδίκω λοιπόν. Και γαρ το ξύλον οιωνίζοντο...Ούτω και εν τω τύπω γέγονε και γαρ ο Ισαάκ τα ξύλα εβάστασεν....και ήλθεν εις τον Κρανίου τόπον." (PG 59, 459)

[23] καταχώρηση #291,Johann Gottlob Ludwig Ramshorn, 1857, σελ. 144

[24] *"Jesus says Lipsius, carried the transverse **beam of the cross to the place** where the tree itself was already fixed in the ground. **Plautus alludes to this custom.**"* (Henry Stebbing, Richard Cattermole, *Sacred Classics*, J. Hatchard 1830)

[25] http://www.thelatinlibrary.com/plautus/mostellaria.shtml

[26] Γρατσέας Γ., "Σταυρός", Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια (ΘΗΕ), τόμ. 11, εκδ. Μαρτίνος Αθ., Αθήνα 1967, στ. 451-452

[27] ΘΗΕ, ό.π., στ. 458

[28] Aufstieg und Niedergang der romischen Welt, 3 Tle. in Einzelbdn., von Hildegard Temporini, Wolfgang Haase, Gruyter; Auflage: 1, 1982, σελ. 680

[29] *"the Roman procedure of crucifixion [...] included a flogging beforehand, with victims generally made to carry their own crossbeams to the location of their execution, where they were bound or nailed to the cross with arms extended, raised up, and, perhaps seated on a small wooden peg [...]. As we have seen with reference to Josephus' eyewitness account, however, this procedure was subject to wild variation."* (*The Cambridge Companion to Jesus, Markus Bockmuehl, Cambridge University Press, 2001, σελ. 90-91*)

[30] Στο Loeb Classical Library, London: William Heinemann, 1928, Vol. 2., Epictetus 3.26.22, transl. W.A. Oldfather, αποδίδεται ως *"stretched out like men who have been crucified"*. Επίσης, η έκφραση αυτή χρησιμοποιείται στη βιβλιογραφία για να περιγράψει τη σταύρωση, γενικά, (όπως και συγκεκριμένα τη σταύρωση του Ιησού), επάνω στην οριζόντια δοκό του σταυρού με τα χέρια σε έκταση: *A Month of Sundays, David T. Wilson, iUniverse, 2002, σελ. 144* * *The Day I Was Crucified, Gene Edwards, Destiny Image, Inc., 2004, σελ. 66* * *Christianity and Plurality, Richard J. Plantinga, Blackwell Publishing, 1999, σελ. 45* * *The Notebooks of Samuel Taylor Coleridge, Samuel Taylor Coleridge, Princeton University Press, Volume 5, σελ. 5605* * βλέπε και ***Aufstieg Und Niedergang Der Romischen Welt (ANRW): Geschichte Und Kultur Roms Im Spiegel Der Neueren Forschung, Teil II: Principat, Hildegard Temporini, Wolfgang Haase, Walter de Gruyter-Berlin-New York, 1992, σελ. 547***: ""[...] there is evidence in pagan authors also that the posture referred to was associated with crucifixion (Epictetus 3.26.22: εκτείνας σεαυτόν ως οι εσταυρωμένοι) [...] the allusion is to the practice of binding of the outstretched arms of the criminal to the crossbeam, which he had then to carry to the place of execution."

[31] Αναφορά σε σύνθετο σχήμα με οριζόντια δοκό από τον Αρτεμίδωρο, στο William Arndt et al., *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, 3rd ed., University of Chicago Press 2000, σελ. 941

[32] Το απόσπασμα έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για τον λόγο ότι η υπόθεση εκτυλίσσεται στις Συρακούσες, μία πολή Ρωμαϊκή από τα τέλη του 3ου αιώνα π.Χ. (*Εισαγωγή στην Αρχαιογνωσία* Τόμος Α' "Αρχαία Ελλάδα", Heinz - Gunther Nesselrath, Παπαδήμας, 2001, σελ. 279)

[33] ΘΗΕ, τόμ. 11, στ. 456

[34] Jesus Outside the New Testament, Robert E. Van Voorst, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2000, σελ. 62-63: Ο Λουκιανός συνδέει την σταύρωση αυτή με την περίπτωση ενός *"executed criminal"* δηλ. *εκτελεσμένου εγκληματία*, με σαφής αναφορές στον Ιησού, τον "Σοφιστή" που σταυρώθηκε στην Παλαιστίνη.

[35]

* ΘΗΕ, τόμ. 11, στ. 460 (*";Ελέχθη ήδη ότι επί του σταυρού, κατά τους χρόνους της ρωμαϊκής κυριαρχίας, αι χείρες ηπλούντο προς τα πλάγια, προσδεδεμέναι ή προσηλωμένοι επί του οριζοντίου ξύλου του σταυρού."*
* D. R. W. Wood et al., *New Bible Dictionary*, InterVarsity Press 1996 (c1982), σελ. 245

[36]

* *Theological Dictionary of the New Testament*, τόμ.7, σελ. 572-573
* ΘΗΕ, τόμ. 11, στ. 455
* Michael Glazier, Monika Hellwig, *The Modern Catholic Encyclopedia*, Liturgical Press 2004, σελ. 205
* Richard Viladesau, *The Beauty of the Cross: The Passion of Christ in Theology and the Arts*, Oxford University Press 2006, σελ. 42
* Dmitry Sergeyevich Merezhkovsky, *Jesus Manifest*, 1936, σελ. 505

[37] *Barnabas, Epistle of > Author, Date and Place*, Ralph P. Martin and Peter H. Davids, *Dictionary of the Later New Testament and Its Developments*, InterVarsity Press 2000)

[38] *"Επεξεργάσθηκαν το κείμενο δύο συντάκτες, ένας ιουδαιοχριστιανός ελληνιστής περί το 90-115 και ένας αντινομιστής γνωστικός περί το 130."* (Παπαδόπουλος Γ. Στυλιανός, 'Πατρολογία', τόμ. Α', έκδ. 4η, Αθήνα 2000, σελ. 186)

[39] http://www.thelatinlibrary.com/plautus/miles.shtml

[40] Η μετάφραση των στίχων *Plautus, Miles Gloriosus], 359-360* στα αγγλικά προέρχεται από το βιβλίο: **Plautus-Three Comedies*, [Miles Gloriosus 359-360], Cornell University Press (http://www.cornellpress.cornell.edu/cup_detail.taf?ti_id=1746), 1991, **σελ. 40**

Επίσης, για την ανάλυση των στίχων 359-360, βλ.

* *Miles Gloriosus*, Mason Hammond, Arthur M. Mack, Walter Moskalew, T. Macci Plauti, Harvard University Press (http://www.hup.harvard.edu/catalog/PLAMIX.html), 1963, σελ. 109-110:

*"[...] (σ.σ. στίχος) 359 extra portam: the **allusion is probably to the Esquiline gate at Rome, outside** of which the poor were buried and public executions took place. [...] The patibulum **(in the next line) was a crossbar which the convicted** criminal carried on his shoulders, **with his arms fastened** to it, to the place for execution. **Hoisted up on au upright post, the palibulum became the crossbar of the cross.**"*

"(σ.σ. στίχος) 360 dispessis = "spread out," from dispando."

* *T. Macci Plavti Mostellaria* (http://www.alibris.com/search/detail.cfm?chunk=25&mtype=&qtit=T.Macci Plavti Mostellaria&S=R&bid=8735728536&pbest=&pqtynew=&page=1&matches=6&qsort=p), Titus Maccius Plautus, E. A. (Edward Adolf) Sonnenschein, Oxford University Press, Great Britain, 1907, σελ. 69:

*"**fixed, like milkman's yoke, over the soulders of the slave to be punished: to this his arms were fastened**, cf. Mil. 360 'dispessis manibus patibulum quom habebis' and note on dierecte 8. **To be fastened to the patibulum was to undergo** the first stage of crucifixion: bearing it the condemned slave was driven, sometimes with whips or goads"*

[41] Στο Loeb Classical Library, Livy 28,29,11, New York, N.Y.: Putnam, 1919-58, transl. Foster B.O.: μόνο το *"palum"* αποδίδεται ως *"stake"* (=παλούκι/πάσσαλος). Στο ίδιο έργο, πέντε εκφράσεις που περιέχουν τον όρο *crucem/cruci*, στη μετάφραση αποδίδονται όχι ως *stake*, αλλά με τον εξής τρόπο: **[crucem sublato]**=*crucified* / **[cruci adfigi]**=*crucified* / **[crucem sublati]**=*crucified* / **[crucibus adfixit]**=*crucified* / **[crucem tolli]**=*crucified*

[42] Loeb Classical Library, Livy 28,29,11, New York, N.Y.: Putnam, 1919-58, transl. Foster B.O.: το *"palum"* αποδίδεται ως *"stake"* (=παλούκι/πάσσαλος) αλλά όχι και το *crucem/cruci.*

[43] *Harper's Bible commentary*, Harper & Row: San Francisco, 1996, σχόλιο στο *Wis. 10:4*: *"Wisdom. A poetic image identifies her as the "pilot" of Noah's ark".*
Επίσης στη μετάφραση της Ελληνικής Βιβλικής Εταιρείας η απόδοση του χωρίου είναι: *"οδήγησε το δίκαιο άνθρωπο να επιπλεύσει πάνω στα νερά μ' ένα ευτελές ξύλινο σκάφος"* και στην υποσημείωση *θ* γράφει: *"Οι στ. 3-4 περιγράφουν με συντομία την ιστορία του Κάιν και του Νώε".*

[44] Aufstieg Und Niedergang Der Romischen Welt (ANRW): Geschichte Und Kultur Roms Im Spiegel Der Neueren Forschung, Teil II: Principat, Hildegard Temporini, Wolfgang Haase, Walter de Gruyter-Berlin-New York, 1992, σελ. 547

[45] M. James Penton, *Apocalypse Delayed: The Story of Jehovah's Witnesses*, University of Toronto Press 1997, σελ. 372

[46] Samuel J. Andrews, *The Life of Our Lord upon the Earth*, Charles Scribner's Sons, 1900, σελ. 550

[47] Richard Rambuss, *Closet Devotions*, Duke University Press, 1998, σελ. 24, *"Figure 5. Nature's cruciforms"*

[48] Σχετικά με το χωρίο αυτό αναφέρουν:
* Early Church History, Verlyn Verbrugge, John H Sailhamer, 1998, Zondervan, σελ. 89: **"John [...] also hints that Peter's death came by crucifixion (John 21:18—19)"** * A Risen Christ in Eastertime: Essays on the Gospel Narratives of the Resurrection, Raymond Edward Brown, Liturgical Press, 1991, σελ. 93: **"Perhaps more specifically it is a reference to Peter's crucifixion"** * The new American commentary, Vol. 25B: John 12-21, σελ. 338: **"early in the twentieth century Bauer had already argued that it was a fitting description of the ancient custom of crucifixion. Hengel confirmed that this statement was an accurate description of the ancient tortuous execution procedure of crucifixion"** * Exploring Ephesians & Philippians: An Expository Commentary, John Phillip, Kregel Academic & Professional, 2002, σελ. 138:**"Peter never forgot that scene by the lakeside (compare John 21:18-19) [...] plunged into the depression of unbelief by the tragedy of the crucifixion"** * Life of Peter, Frederick Brotherton Meyer, YWAM Publishing, 1996, σελ. 175: **"and carry thee whither thou wouldest not" (John 21:18). But he was not old. His power was yet in its maturity, and death by crucifixion"** * The Open Bible, (Jn 21:19), Thomas Nelson Publishers, 1997: **"stretch out your hands: Jesus' prediction was fulfilled when Peter was crucified"** * KJV Bible commentary, Nashville: Thomas Nelson, 1994, σελ. 2124: **"This language could refer to crucifixion"** * Life application Bible commentary, John, Tyndale House, 1993, σελ. 408: **"Jesus used a proverbial statement about old age to depict Peter's death, which was by crucifixion"** * Eusebius of Caesarea Against Paganism, Arieh Kofsky, Brill Academic Publishers, 2000, σελ. 298: **"Jesus also predicted the crucifixion of Peter (John 13:36; 21:18-19)"** * The Wycliffe Bible commentary: New Testament (Jn 21:18), 1962: **"Stretch forth thy hands. Suitable language for crucifixion"**

[49] The Anchor Bible Dictionary, New York-Doubleday, Vol. 6, σελ. 5

[50] ό.π., σελ. 4

[51] Aufstieg und Niedergang der romischen Welt, 3 Tle. in Einzelbdn., von Hildegard Temporini, Wolfgang Haase, Gruyter; Auflage: 1, 1982, σελ. 680

[52] Αγγλικό κείμενο από: * *The Ante-Nicene Fathers Vol.I: translations of the writings of the Fathers down to A.D. 325*, Roberts-Donaldson, Eerdmans publishing company, 1997, σελ. 395 και *Irenaeus Against Heresies*, Kessinger Publishing, 2004, σελ. 70

[53] Αγγλικό κείμενο από: *The Ante-Nicene Fathers Vol. IV: translations of the writings of the Fathers down to A.D. 325*, Roberts-Donaldson, Eerdmans publishing company, 1997, σελ. 395

[54] Αγγλικό κείμενο από: *The Ante-Nicene Fathers Vol. IV: translations of the writings of the Fathers down to A.D. 325*, Roberts-Donaldson, Eerdmans publishing company, 1997, σελ. 340

[55] David Noel Freedman, The Anchor Bible Dictionary (New York: Doubleday, 1996, c1992), 6:240

[56] λήμμα: *Palace*, M.G. Easton, Easton's Bible Dictionary, IBM Corp, 1993

[57] Βλέπε φωτογραφία εδώ (http://www.utexas.edu/courses/romanciv/Romancivimages18/christparody.jpg).

[58] James H. Charlesworth, *Jesus and Archaeology*, Eerdmans Publishing Company, 2006, σελ. 669.

[59] David L. Balc & Carolyn Osiek, *Early Christian Families in Context: An Interdisciplinary Dialogue*, Eerdmans Publishing, 2003, σελ. 106
[60] στο ίδιο, σελ. 103.
[61] Richard Tyrwhitt, *The Art Teaching of the Primitive Church With an Index of Subjects, Historical And Emblematic*, Kessinger Publishing, 1874/2005, σελ. 235
[62] The Anchor Bible Dictionary, ό.π.
[63] Graydon F. Snyder, *Ante Pacem: Archaeological Evidence of Church Life Before Constantine*, Mercer University Press, 2003, σελ. 62.
[64] Ιώσηπος, Άπαντα 1, *Ιωσήπου Βίος - Περί αρχαιότητος Ιουδαίων (Κατ' Άπίωνος)*, μετφρ. *Κάκτος*, σελ. 309.
[65] Ιώσηπος, Άπαντα 1, *Ιωσήπου Βίος - Περί αρχαιότητος Ιουδαίων (Κατ' Άπίωνος)*, μετφρ. *Κάκτος*, σελ. 311.
[66] Ingvild Soelid Gilhus, *Laughing Gods, Weeping Virgins: Laughter in the History of Religion*, Routledge, 1997, σελ. 54
[67] Philip Schaff and David Schley Schaff, *History of the Christian Church*, Kessinger Publishing 1910/2004, σελ. 229
[68] David L. Balc & Carolyn Osiek, *Early Christian Families in Context: An Interdisciplinary Dialogue*, Eerdmans Publishing, 2003, σελ. 106. Paul MacKendrick, *The Mute Stones Speak: The Story of Archaeology in Italy* 2nd ed., W. W. Norton & Company, 1984, σελ. 387. Βλέπε σχετική βιβλιογραφία που συνδέει το ακιδογράφημα αυτό με τον χριστιανισμό: * *Religions of Rome*, Volume 2, Mary Beard, Simon Price, John North, ISBN: 0521456460, σελ. 57 * *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, Funk & Wagnalls Company, 1908, σελ. 318 * *Apologetical Works and Minucius Felix Octavius*, Catholic University of America Press, 1950, σελ. 336 * *Rise of Christianity*, A Sociologist Reconsiders History, Rodney Stark, ISBN: 0691027498, σελ. 146 * *Backgrounds of Early Christianity*, Everett Ferguson, ISBN: 0802822215, σελ. 597 * *The Monuments of Ancient Rome*, "L'Erma" di Bretschneider, 1950, σελ. 48 * *Christianity, Judaism and Other Greco-Roman Cults*, Morton Smith, Jacob Neusner, ISBN: 9004042156, σελ. 168 * *The Early Christians*, Frederick A. Praeger, 1961, σελ. 83 * *Ancient Rome in the Light of Recent Discoveries*, Houghton Mifflin, 1888, σελ. 122 * *Matthew, a Commentary*, Frederick Dale Bruner, ISBN: 0802826709, σελ. 730 * *Early Christian Families in Context*, David L Balch, Carolyn Osiek, ISBN: 080283986X, σελ. 103 * *The Mass*, Lucien Deiss, ISBN: 0814620582, σελ. 17 * *Homilies for the Sundays of Advent and Lent*, Richard Viladesau, ISBN: 0809136260, σελ. 46 * *The Myriad Christ*, Merrigan T., Haers J., ISBN: 9042909005, σελ. 147 * *The Suffering of the Impassible God*, The Dialectics of Patristic Thought, Paul Gavrilyuk, ISBN: 0199269823, σελ. 75 * *Visual Communication with Infotrac: Images with Messages*, Paul Martin Lester, ISBN: 0534637205, σελ. 207 * *Tagging: Changing Visual Patterns and the Rhetorical Implications of a New Form of Graffiti*, Journal article, ETC.: A Review of General Semantics, Vol. 50, 1993 * *The Church of Apostles and Martyrs Vol. 1*, Henri Daniel-Rops Image Books, 1960, σελ. 220 & 258 * *History of Mediaeval Art*, Harper & Brothers, 1887, σελ. 74 * *Laughing Gods, Weeping Virgins: Laughter in the History of Religion*, Routledge, 1997, σελ. 54 * *Graphic Arts*, Garden City Pub. Co., 1936, σελ. 81 * *Central Italy and Rome*, K. Baedeker, 1909, σελ. 236 * *Evangelism In The Early Church*, Michael Green, ISBN: 0802827683, σελ. 244 * *Art History-An Anthology of Modern Criticism, Vintage Books, 1963, σελ. 299* * The Forum and the Palatine, *A. Bruderhausen, 1928, σελ. 72-73* * Roman Sources of Christian Art, *Columbia University Press, 1951, σελ. 160* * The Remains of Ancient Rome, *John Henry Middleton, A. and C. Black, 1892, σελ. 208* * Light from the Ancient Past-The Archeological Background of the Hebrew-Christian Religion, *Princeton University Press, 1946, σελ. 292.*
[69] Μετοχή αορίστου του *αλέξομαι*, με μετακίνηση του τόνου προς τη λήγουσα λ.χ. *Αλεξαμενός, Γισαμενός, Σωζομενός* κ.ά.
[70] *Early Christian Families in Context: An Interdisciplinary Dialogue*, David L. Balc & Carolyn Osiek, Eerdmans Publishing, 2003, σελ. 103. Peter Maser, *Das sogenannte Sportkruzifix vom Palatini Fin 'fruhchristluhes' Denkmal im Widersireit der Meinungen Das Altertum 18*, 1972, σελ. 248-254.
[71] Augustus John Cuthbert Hare, *Walks in Rome: Volume 1, Adamant Media Corporation*, 2000, σελ. 201. C. W. King, *Gnostics and their Remains Ancient and Mediaeval*, Kessinger Publishing, 1942, σελ. 229, 230. Gerald Massey, *Ancient Egypt: the Light of the World: A Work of Reclamation and Restitution in Twelve Books*, Adamant Media Corporation, 2001, Τόμ. 1ος, σελ. 507.
[72] «Το γκραφίτι [...] έχει ερμηνευθεί ως παγανιστική προσβολή προς τον Χριστιανισμό, αλλά είναι πολύ πιθανότερο να αποτελεί Διονυσιακή αναπαράσταση της σταύρωσης της κατώτερης "ζωώδους" φύσης, η οποία, όπως έχουμε ήδη δει, συμβολιζόταν από το γάιδαρο. Αποτελεί αξιοσημείωτο γεγονός ότι δεν έχουμε καμία αναπαράσταση του εσταυρωμένου Ιησού πριν τον πέμπτο αιώνα w:KX». (Timothy Freke & Peter Gandy, *The Jesus Mysteries: Was the "Original Jesus" a Pagan God?*, Three Rivers Press, 2001, σ. 52)
[73] Henry Clifford, *An Italian Romanesque Cross of the Late XIII Century*, The Philadelphia Museum Bulletin, Vol. 48, No. 236, Winter, 1953, σελ. 23
[74] Robin Margaret Jensen, *Understanding Early Christian Art*, Routledge, 2000, σελ. 131.
[75] Τσάκωνα Β., *Αι Ωδαί του Σολομόντως-Εισαγωγή, Κείμενον, Ερμηνεία*, Συμμετρία, 1994, σελ. 182
[76] Dwight Longenecker, David Gustafson, *Mary, A Catholic Evangelical Debate*, Gracewing Publishing Evangelicalism 2003, σελ. 99
[77] Ο Vine γράφει ακριβώς τα εξής: *"**Σταυρός σημαίνει πρωτίστως "όρθιο παλούκι ή πάσσαλος"**. Σε αυτό κάρφωναν τους κακοποιούς για να τους εκτελέσουν. Και το ουσιαστικό και το ρήμα σταυρόω, "στερεώνω σε πάσσαλο ή παλούκι", **πρέπει αρχικά να διαφοροποιηθούν από την εκκλησιαστική μορφή του σταυρού με τις δύο δοκούς**. Το σχήμα του τελευταίου προέρχεται από την αρχαία Χαλδαία, όπου χρησιμοποιούνταν ως σύμβολο του θεού Ταμούζ (έχοντας το σχήμα του μυστικιστικού Τ, το αρχικό γράμμα του ονόματός του) σε εκείνη τη χώρα και σε γειτονικές, περιλαμβανομένης της Αιγύπτου. Στα μέσα του 3ου αι. μ.Χ. οι εκκλησίες είχαν είτε νοθεύσει είτε παρεκκλίνει από ορισμένα δόγματα της χριστιανικής πίστης. **Για να αυξηθεί το γόητρο του αποστατικού εκκλησιαστικού συστήματος, οι ειδωλολάτρες γίνονταν δεκτοί στις εκκλησίες χωρίς να αναγεννηθούν στην πίστη, και τους επιτρεπόταν σε μεγάλο βαθμό να διατηρούν τα ειδωλολατρικά εμβλήματα και σύμβολά τους.** Ως εκ τούτου, το Τ, στην πιο συχνή του μορφή, με την οριζόντια γραμμή κατεβασμένη, **υιοθετήθηκε για να αναπαριστά τον "σταυρό" του Χριστού.**"* (*Vine's complete expository dictionary of Old and New Testament words*, Vine, W. E., Unger, M. F., & White, W., Nashville: T. Nelson, 1996, Vol. 2, p. 256). Βεβαίως, διαφωνίες με την άποψη του Vine και τη βεβαιότητά του για σταύρωση σε πάσσαλο, υπάρχουν στη βιβλιογραφία αλλά και στις πηγές, αφού οι Ρωμαίοι σταύρωναν με πολλούς τρόπους και όχι μόνο με έναν (*Ιωσ. Ιουδ. Πόλ. 5.449-451, Σενέκας Dial. 6 [Cons.*

Marc.] 20.3) (**πρβλ *Dictionary of Paul and his letters*, Hawthorne, G. F., Martin, R. P., & Reid, D. G., Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, 1993, σελ. 198**). Επίσης, η βεβαιότητα ότι το σύμβολο του Σταυρού προέρχεται από την υιοθέτηση του συμβόλου του Ταμούζ, είναι δύσκολο να εδραιωθεί με σιγουριά αφού οι αρχαίες μαρτυρίες για το σχήμα του Σταυρού του Ιησού ως **T** είναι προγενέστερες από τα μέσα του 3ου αιώνα (***Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 11, εκδ. Μαρτίνος Αθ., Αθήνα 1967, στ. 451-452***). Επίσης, πρέπει να αναφερθεί ότι είναι διαφορετικό ζήτημα η εικόνα ενός σχήματος και διαφορετικό ο συμβολισμός του (***"Σύμβολο"*, εγκυκλοπαίδεια *Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάννικα*, τόμ. 56, εκδ. Δίας, Αθήνα 2004**). Οι αρχαίες μαρτυρίες για τον Σταυρό, τον συνδέουν σαφώς με τον Χριστό και το Πάθος του και όχι με αόριστες φυσιοκρατικές ερμηνείες ή "ειδωλολατρικές" θεότητες (**πρβλ. *Theological Dictionary of the New Testament*, edited by Gerhard Kittel, Geoffrey William Bromiley and Gerhard Friedrich, Eerdmans, 1964-c1976, τόμ. 4, σελ. 794**).

[78] Αν και στο λήμμα δεν προσδιορίζει ποιες εννοεί, σε άλλα του κείμενα ο Vine περιγράφει με τον τρόπο αυτό την εκκλησία κυρίως του 4ου αιώνα και τη μεταγενέστερη Παπική εκκλησία.

[79] Μάριος Π. Μπέγζος, *Φαινομενολογία της Θρησκείας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1995, σελ. 153-154

[80] Αναστασίου Γιαννουλάτου, *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*, εκδ. Ακρίται, Αθήνα 2004, σελ. 425-426

[81] Κων/νος Καλοκύρης, ΘΗΕ, τόμ. 03, Αθήνα 1963, στ. 304

[82] *Theological Dictionary of the New Testament*, edited by Gerhard Kittel, Geoffrey William Bromiley and Gerhard Friedrich, Eerdmans, 1964-c1976, τόμ. 4, σελ. 794

[83] Γρατσέας Γ., *"Σταυρός"*, *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια* (ΘΗΕ), τόμ. 11, εκδ. Μαρτίνος Αθ., Αθήνα 1967, στ. 414

[84] Walter Burkert, *Αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός, η επίδραση της Ανατολής*, Παπαδήμας, Αθήνα 2003, σελ. 135

[85] Charles Penglase, *Greek Myths and Mesopotamia - Parallels and Influence in the Homeric Hymns and Hesiod*, Routledge, 1994, σελ. 5-7

[86] Αγουρίδης Σάββας, 'Άρα γε Γινώσκεις α Αναγινώσκεις; - Ερμηνευτικές και Ιστορικές Μελέτες σε Ζητήματα των Αρχών του Χριστιανισμού', Άρτος Ζωής, Αθηνα 1989, σελ. 182-183

[87] ΘΗΕ, ό.π.

[88] ΘΗΕ, στο ίδιο, στ. 419

[89] ΘΗΕ, στο ίδιο, στ. 422

[90] ΘΗΕ, ό.π.

[91] Κλήμης Αλεξανδρείας (τέλη 2ου αιώνα), *Παιδαγωγός, 3.12.85*

[92] *"Σταυρός"*, *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, εκδ. Πυρσός, Αθήνα 1927-1934, τόμ. 22, σελ. 304-305

[93] *Theological Dictionary Of The New Testament* (Abridged In One Volume), edited By Gerhard Kittel And Gerhard Friedrich, W.B. Eerdmans 1985, σελ. 614

[94] Αλεβιζόπουλος Αντώνιος, *Η Λατρεία της Σκοπιάς*, ("Μάρτυρες του Ιεχωβά και Ορθοδοξία"), τόμ. Γ', Αθήνα 1995, σελ. 51

[95] Αγίου Νεκταρίου, 'Ορθόδοξος Ιερά Κατήχησις', 4η έκδ., εκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 2001 (c1899), σελ. 111-112

[96] Καρμίρης Ιωάννης,*Τα δογματικά και συμβολικά μνημεία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, τόμ. Α', 2η έκδ., Αθήνα 1960, σελ. 239

[97] http://el.wikipedia.org/wiki/
%CE%9F_%CE%A3%CF%84%CE%B1%CF%85%CF%81%CF%8C%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%99%CE%B7%CF%83%CE%BF%CF%8I
CE.9F.CE.B9_.CE.B1.CF.81.CF.87.CE.B1.CE.AF.CE.B5.CF.82_.CE.BC.CE.B1.CF.81.CF.84.CF.85.CF.81.CE.AF.CE.
B5.CF.82_.CE.B3.CE.B9.CE.B1_.CF.84.CE.BF_.CF.83.CF.87.CE.AE.CE.BC.CE.B1_.CE.BA.CE.B1.CE.B9_.CF.84.CE.
B7_.CE.B8.CE.B5.CE.BF.CE.BB.CE.BF.CE.B3.CE.AF.CE.B1_.CF.84.CE.BF.CF.85_.CE.A3.CF.84.CE.B1.CF.85.CF.
81.CE.BF.CF.8D_.CF.84.CE.BF.CF.85_.CE.99.CE.B7.CF.83.CE.BF.CF.8D_.CE.A7.CF.81.CE.B9.CF.83.CF.84.CE.BF.
CF.8D

[98] βλ. *Theological dictionary of the New Testament*, Vol. 7, σελ. 577, λήμμα: *Σταυρός/Σταυρός in the New Testament/IV. The Later Use of the Word* * *The Ante-Nicene Fathers* Vol. I,II,III,IV: Translations of the writings of the Fathers down to A.D. 325

[99] http://en.wikipedia.org/wiki/Death_and_Resurrection_of_Jesus

[100] http://en.wikipedia.org/wiki/Crucifix

[101] http://en.wikipedia.org/wiki/Christian_cross